

ՇԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ ԱՄՍԱԿԱՆ

Ա. Զ. Կ. ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ
ԻՄԱՍՏԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ
ԲԱՆԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ

ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ — ՀԱՏՈՐ ՎԵՅՆՐՈՐԴ

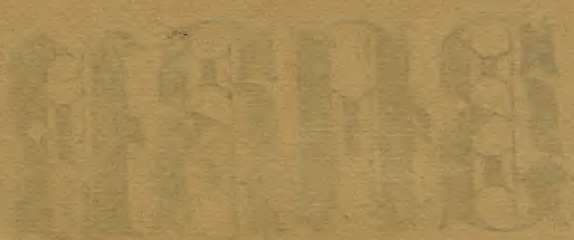
ՏԵՏՐ ԵԹՆՆՐՈՐԴ — ՅՈՒԼԻՍ 1873

- Ա. Հանդէս հարցախնաման և պարզեցողութեան Բ. Տարւոյ
 «Բնոյ Ղեկնարկ» հեղինակ, Վարժարանի Ս. Վանայ»
- Բ. Կրթական Վարժարաններ
- Գ. Պարտական անդրեւան աղէկ կերպն ու օգնութիւնը
- Դ. Կրթական հանգիստութեան ազգային
- Ե. Վեպ. — Հանքի Սափեր. Ուսուցիչ Ս. Երզնկան
- Զ. Յայտարարութեան Գեղեցիկ, Վարժարանի «Բնոյ Ղեկնարկ»
- Է. Չեւանդարութեան
- Ը. Պարտական հանդէսի հարցախնաման և պարզեցողութեան
 Բ. Տարւոյ հեղինակ, Վարժարանի»

ՅԱՐԱՐ

ՏՊԱՐՈՒԹԻՒՆ Ի ՎԱՆԱ Զ. Ս. ՍՏՈՒՄՍՏՆԻ

— 1873 —

Faint, mirrored text line, likely bleed-through from the reverse side.

Faint, mirrored text block, likely bleed-through from the reverse side.

Faint, mirrored text line, likely bleed-through from the reverse side.

Faint, mirrored text line, likely bleed-through from the reverse side.

Faint, mirrored text block, likely bleed-through from the reverse side.

Faint, mirrored text block at the bottom, likely bleed-through from the reverse side.

Ա Ձ Գ Ա Յ Ի Ն

Հ Ա Ն Գ Է Ս

Հ Ա Ր Յ Ա Ք Ն Ն Ո Ւ Թ Ե Ա Ն

Ե Ի

Պ Ա Ր Գ Ե Ի Ա Բ Ա Շ Ի Ո Ւ Թ Ե Ա Ն

Կ Ի Կ Ի Ո Ւ Դ Տ Ա Ր Ի Ո Յ

Ս Ր Բ Ո Ց

Ղ Ե Ի Ո Ն Պ Ե Ա Ն Ց

Գ Ի Զ Ե Բ Օ Թ Ե Ա Ց

Վ Ա Ր Ժ Ա Ր Ա Ն Ի

Ս Վ Ա Ն Ա Ց Մ

Ինչպէս ծանօթ է ամեն ուսումնասէր ազգայնոց՝ որ
1873 փետրուար 13 էն 'ի վեր Ս. Վանացոյ ժառանգա-
ւորաց վարժարանը Սրբոյ Ղևոնդեանց երջանիկ քահա-
նայից անուամբ իւր նոր շրջանն սկսաւ՝ ժառանգաւոր
և թոշակաւոր աշակերտներ միանգամայն ընդունելով
Ուրախ եմք որ այս նոր ոճով սկսած ձեռնարկութիւն
նիս յաջողութեամբ 'ի գլուխ ելլելուն մեծ փառահա-
թիւն տուն մեզ երկու տարուան փորձերը :

Վարժարանիս տարեկան հարցաքննութեան առաջին հանդէսը կատարուեցաւ անցեալ 1874 յուլիս 14 ին . իսկ երկրորդ տարեկան հարցաքննութեան հանդէսն սկսաւ ամսոյս առջին օրը , նախագահութեամբ Գեր . Սրբազան Վանահօր սուրբ ուխտիս և մէկ քանի հմուտ քննչաց ներկայութեամբ .

Աշակերտք հինգ կարգի բաժնուած ըլլալով՝ իւրաքանչիւր կարգ իւր յատուկ քննութեան առարկայներն ունէր , որոց պատկերը մանրամասնաբար նշանակեալ կէրեւի ամսատետրիս վերջը . երես 435 :

Աշակերտք ընդհանրապէս յաջող հանդիսացան սոյն քննութեան մէջ , իւրաքանչիւրն իրենց համարձակ պատասխաններով յայտնի կրցուցնէին՝ որ աշխատութիւնք և ջանք չէին խնայած իրենց աւանդուած ուսմունքները սորվելու մասին . թէ՛ Գեր . Սրբազան Վանահայրն և թէ՛ մեծապատիւ քննիչք իրենց դոհունակութիւնը ցոյց տուին՝ աշակերտաց ըրած յառաջագիծութեան մասին . յանաւանդ իրենց զարմանքը յայտնեցին սիրալից համակրութեամբ այն աշակերտաց՝ որոնք իրենց դասերուն արդելք չըլլալու պայմանաւ , ամբողջ հատուածներ 'ի բերան ուսեալ էին : Որք են

Ե. կարգէն . Առաքել Ա. Շարապխանեան , որ Պս . սիւէի՝ Բօնտէի իշխանին վրայ խօսած դամբանական ճառին Գաղղիներէն բնագիրն ամբողջ սովորած էր և զայն բերանացի գրարաւ Հայերէն կը թարգմանէր :

Գ. կարգէն . Յակոբոս Սրապեան , որ Վօլթեռի Մե . լոպէ . օղբերգութեան Գաղղիներէն բնագիրն ամբողջ սովորած և բերանացի Հայերէն գրարաւ ոտանաւոր կը թարգմանէր :

Դ. կարգէն . Յարութիւն Մելքոնեան , որ Աղղային ընտիր մատենագիրներէն Եղնիկն ամբողջ 'ի բերան ուսեալ էր :

Ե. կարգէն . Նշան Թաթուլեան , որ Խղիչէն ամբողջ 'ի բերան ուսեալ էր :

Ուրիշ շատերն ալ իրենց կարողութեան համեմատ թէ՛ Հայերէն և թէ՛ Գաղղիներէն ընտիր հատուածներ

ստիբած էին .

Գննութիւնն աւարտեցաւ ամսոյս 12ին . յաջորդ օրը , կիւրակէ առաւօտ եկեղեցւոյ աւարտմանէն վերջը , ժամը 4ին միջոցները պարզեցաւ յիշատակութեան հանդէսը կատարուեցաւ վեհարանի մեծ սրահին մէջ . Այս հանդիսին՝ որուն կը նախագահէր Սրբադան վանահայրը , ներկայ դռնուեցան աշակերտաց ծնողքներէն շատերն և պատուաւոր աղջկայինք՝ որք վարժարանին վերատեսչին կողմանէ կանխաւ եղած հրաւերը սիրով ընդունելով՝ բարեհաճած էին իրենց ներկայութեամբ պատուել և քաջալերել սուրբ վանացոյ շատ մը դոհութիւններով՝ ի դուրս տարած սոյն ձեռնարկութիւնը . որոյ մէջէն նշանաւոր էին Մեծ . և աղբաւէր Գրիգոր Եփէնաի Գարակէօղեան և Մեծ . և ուսումնասէր Մատթէոս Եփէնաի Այվատեան :

Հանդէսն սկսաւ Արժ. վերատեսչի համառօտ խօսքովը , որ զգալի օրինակներով բացատրեց՝ թէ սուրբ վանացոյ դպրոցն իր ծաղմանէն սկսեալ շարունակ աղգին օգտակար ըլլալու դիրք մը ունեցած էր , և ներկայիս մէջ իսկ բարոյապէս յառաջադիմելու շուրջին մէջ կը դռնուի : Եւտոյ մասնաւոր շնորհակալութիւն մատուցայն մեծապատիւ տեսարց՝ որոնք վարժարանիս յառաջադիմութեան նպատակելու բաղձանօք վեհանձնաբար հաճած էին մէկմէկ սան նուիրել : Եւ դոհութիւն յայտնեց հրաւիրեալ հանդիսականաց և աշակերտաց ծնողաց՝ որոնք իրենց ներկայութեամբ նոյն հանդէսը կը փառաւորէին : Ի վերջոյ ունկնդրաց ներողամտութիւնը և հաճութիւնը խնդրեց լսելու աշակերտաց ոմանց գլխաւորած հայերէն , գաղղիերէն և տաճկերէն ճառերն ու շնորհակալութեան ուղերձները :

Հայերէն խօսեցան

Անանիա Էլմասեան .

Կարապետ Պիպիեան .

Գաղղիերէն

Առաքել Ա. Շարապլանեան .

Փակորոս Արապեան .

Խարայէլ Մուրատեան՝

Տաճկերէն՝

Մարտիրոս Թորոսեան .

Յակոբոս Զաքարեան :

Ազգային երգերով մէջ ընդ մէջ վերայիշեալ ճառերու ընթերցումներն աւարտելէն վերջը՝ վարժարանին Տեսուչն սկսաւ ընթեռնուլ աշակերտաց յառաջագիւ մութեան աստիճանաց ցուցակը ըստ վկայութեան քննչաց . և ամեն մէկ ուսմանց ու լեզուաց համար յաւուկ պատրաստուած վարձատրութեան միջանակներ ընդունեցին աշակերտք Գեր. Ս. Վանահօր ձեռամբ , որ տարգ եները տալէն վերջն՝ ազգու և իմաստալից ատենաւորանութեամբ մը քաջալերեց աշակերտները իրենց ըսկըսած յառաջագիւմութիւններն անդուլ և անխոնջ աշխատութեամբ աւելի ևս կատարելագործելու , և իրենց առ ազգն և առ ազգային կրօնն ունեցած պարտքերն հասկցնելով՝ և Սահմանաւոր զէն իշխանաւոր խօսքը՝ յարակից և դիւրամբունելի օրինակներով իրենց վիճակին խիստ գեղեցիկ յարմարցունելով՝ յորդորեց զիրենք մին քան զմիւսն աւելի ևս արիանալ . ի մի բան , ըլլալ առաքինի և դիտուն մարդիկ , ազգին և եկեղեցւոյ օգտակար անդամներ . և խօսքը վերջացուց շնորհակալութիւն յայտնելով վարժարանի բոլոր պաշտօնէից և օրհնելով աշակերտները և իրենց ընթացից մէջ նոր դօրութիւն և իմաստութիւն մաղթելով :

Երեկոյեան ժամը մէկին միջոցներն աշակերտք մեր Բագրատունի թողաւորաց վերջին մայրաքաղաք տիեզերահօսակն Սնույ՝ մատնիչ դաւաճանաց ձեռօք Յունաց յանձնուելուն (1) տխուր ողբերգութիւնը ներկայացուցին զբաբառ լեզուով , ընդ վարչութեամբ՝ դըսլոցիս դժադբութեան և նկարչութեան դասատու՝ Մեծ .

(1) Անցեալ տարւոյ պարգեւաբաշխութեան հանդիսին երեկոյն Գաղիկ վերջին Բագրատունի թաղաւորին՝ Վեստ Սարգսի նենգութեամբ Յունաց ձեռքը մատնուելուն ողբերգութիւնը ներկայացուցին :

Ստեփան էֆ. Զաքարեանի : Լեզուն դեղեցիկ ներ-
դաշնակութիւնը , դերասանաց զգայուն և խիստ բը-
նական շարժումներն ու ձևերը , տեսարաններուն ճար-
տար և հանճարաւոր յօրինուածքները մէն մի զար-
մացման և յափշտակութեան առարկայներ էին հանդի-
սականաց խումբն ընդմիջեալ որ իրենց զգացումնե-
րն յայտնի կը ցուցնէին մերթ ընդ մերթ ուժգին ծա-
փահարութեամբ : Մանաւանդ տիրադրուժ և ազգա-
դաւ մատնիչ Վեստին Սարգսի գիւշտունը ներդուրիւն-
ներն և խղճահար նուաղումը , և ասոր հակառակ հայ-
րենեաց պաշտպան , արի և խոհական Վահրամ սպա-
րապետին՝ Բագրատունի թագաւորաց յետին նշոյլն ե-
լող Գագիկ վերջին տարագիր դժբաղդ թագաւորին
սգաղթեաց դահուն ոտքը փարելով լալագին ողբն ու
կոծը՝ այնպիսի սքանչելի ճարտարութեամբ ներկայա-
ցուցին դերասանք՝ (1) որ ոչ ոք հանդիսական չկարաց
զսպել մերթ իւր զայրոյթն ու ատելութիւնը մատնու-
թեան դէմ , և մերթ իւր կարեկցութիւնն ու արցունք

ԱՆՁԻՆՔ

(1) Վահրամ Սպարապետ Հայկական բանակի

Անանիա Էլմասեան

Վեստ Սարգիս Հազարապետ արքունի պալատան

Սիմոն Յովակիմեան

Ապիրատ իշխան Բաղաւապետ Անույ

Առաքել Ա. Շարապխանեան

Վասուկ իշխան հաւաքիտի Վեստ Սարգսի

Պետրոս Մխիկեան

Գորգի իշխան համալսոյ Վահրամայ

Յակոբա Սրապետ

Գրիգոր Ասպետ որդի Վահրամայ

Յակոբա Զաքարեան

Ասիտ Բարակամանաս Սպարապետ Յունակաւ բանակի

Մինաս Սաամպուրեան

Մլեհ հաւատարիմ Ծառայ Վեստ Սարգսի

Յարութիւն Մեղքոնեան

քը թշուառ հայրենասիրի մը անդոր ճեգերուն և ողբերուն դէմ: Հեղինակն անշուշտ իւր աշխատութեան և ջանից վարձքն ընդունած կ'համարէ, որ կրցաւ գոհ ընել հանդիսականները և դորձեականապէս հասկցունել՝ թէ ինչ է ճշմարիտ հայրենասիրութիւնն, որ մեր մէջ այժմ աղետարեր անտարբերութեան վիժուած է. և ինչ է մատնութիւնն, որուն թագուն և աղղալմաստ խաղերը տակաւին մինչև ցարդ դադրած չեն ազգերնուս մէջ:

Այսպիսի ազգային ողբերգական ներկայացմանց մէջ մեր բոլոր ջանքն ու նպատակն եղած է միշտ՝ մեր մանկուոյն բարոյականը կրթել, նոցա մատաղ մտքերն ի աղայ տիպ հայրենասիրական ջերմ զգացմամբ զարգացնելով և որ և է մլասակար նենգութիւններէ և չարութիւններէ խորշեցնելով: Փափաքելի էր որ այս ազգօգուտ գրութիւնը ընդհանրանար բոլոր ազգայնոց մէջ, վասն զի այս կերպով միայն կարելի է թաւրերգութիւնն իւր վեհ նպատակին հասնիլ, որ է՝ յովուրդը դատարակել, քաղցր և հեշտալիր միջոց ներով:

Զարեհ Հաւատարիմ Գագկայ

Թորոս Մարտիրոսեան

Զօրապետ Հայկական բանակի

Յակոբ Աւագեան

Վերակացու տանն Վեստ Սարգսի

Աստուածատուր Տ. Մերկուսեան

Զօրականը եւ սպասուորք

ԿՏԱԿԵԱԼ ՎԱՐԺԱՐԱՆՆԵՐ

Ա.

Երբեմն երկու կտակեալ վարժարաններ ունեցանք, մէկը Սամուէլ Մուրատ անուն վաճառականի մը իւր ցեղին կամ Մուրատեան գերդաստանին անունն նուիրեալ՝ որ կտակաւ ազգին նուիրած էր, բայց խնամակալութիւնն ալ վենետկոյ միաբանութեան յանձնած միւս մ' ալ Լազարեան գերդաստանին անունն յիշատակեալ, որ Հայոց ազգին որդւոց դաստիարակութեան նուիրած, իսկ խնամակալութիւնը կամ վերին հոգաբարձութիւնը Լազարեան գերդաստանին գլխաւոր անդամին վերապահած էր։ Այս երկու վաղեմի կտակեալներն ալ վտանդի եկած են։ Առաջինը վենետկոյ միաբանութեան ձեռքը մնալով՝ բոլորովին ազգին ձեռքէն ելած է կրօնի ։ Կերեւի՝ թէ Սամուէլ Մուրատ մէկ օտքը Ունիթուութեան որոգայթը մնալով՝ վախճաներ էր՝ որ իւր հարստութիւնը բոլոր ազգին կընուիրէ, բայց խնամակալութիւնը վենետկոյ ունիթուներուն կը վատահի։ Իսկ երկրորդը մինչև վերջին տարիներս Լազարեան գերդաստանին հսկողութեան ներքե կը շարունակէր, թէ և հետզհետէ իւր սկզբնական վիճակէն ելլելով՝ ռուսական ազդեցութեան յատուկ ծրագրով կը վարուէր։ Բայց ի լրոյ դժբաղդաբար իմացած եմք՝ թէ Լազարեան գերդաստանին վերջին անդամը՝ թելադրութեամբ օտարասիրաց՝ փոխանակ ազգին կաթուղի կոսին կամ կաթուղիկոսութեան կտակաւ յանձնելու, Ռուսաց իշխանութեան յանձնած է, կտակելով՝ որ իւր մահուանէն յետոյ քանի որ իւր գերդաստանին վրայ օրինական իշխանութիւնը սպառեցաւ՝ անցնի բոլորովին Ռուսաց կառավարութեան ձեռքը։ Այս երկու կտակեալ վարժարաններն ազգին սեպհակա-

նութիւնն ըլլալէ դադարելու վիճակին հասած են դժ-
բաղդաբար : Կը յիշեմք՝ որ երբոր Սամուէլ Մուրատայ
կտակը Անդղիոյ աղգեցութեան ներքեւ էր՝ և կտակին
ժառանգը Հայոց աղգն ըլլալուն համար Անդղիոյ պաշ-
տօնարանէն լուր կուգայ Պատրիարքարան՝ որ տէր ը-
լայ իրեն սեպհական կտակին, այն ժամանակն էր՝ որ
քաթողիկ և բողոքական անունով աղանդները կը լսու-
նադիմէին աղգին մէջ, Եւրոպայի մոլեռանդութեան
յայտնի կամ ի ծածուկ դաւերովը, և մեր Պատրիար-
քարանի քերական կոչուած ժողովը ամիրայներէ կամ Տաճ-
կաստանի դրամարկըը երաշխաւորող հարուստ սեղա-
նաւորներէ կը բաղկանար, որոց առջեւ կտակեայ դու-
մարը բան մը չէր արժէր : Երբոր նոյն ատենի պատ-
րիարքը և Պատրիարքարանի բոլոր դիւանը նշանակող
փեշախմալճեան պատուելին կը թախանձէին սա ու սն
ամիրայն, որ Պատրիարքարանը այս կտակին վրայ իւր
ժառանգութիւնը հաստատէ, ամիրայները չէին չարժէր
բնաւ, մեծ համարելով անդղիական կամ եւրոպական
կրօնքէ հեռի մնալու օգուտնին, քան այնպիսի կտակի
հարստութենէն զրկուելու չարիքը : Սասնկ վենետիկ-
ցիք կտակին վրայ ունեցած ըստ մասնէ իրաւունքով՝
բոլոր կտակը գրաւեցին, և իբրեւ գողօն մինչև այսօր
իրենց մտահաճութեան ներքեւ պահեցին :

Բ.

Առնցմէ ետքը կուգայ Պալեան հարտարապետ
կարսպետ ամիրայի մեծահարուստ կտակը և Շահնա-
ղաբեան կարսպետ վարդապետի չափաւոր կտակը :
Պալեան իբր քառասուն հազար լիւրայի ծախքով ընդար-
ձակ ագարակային գետին նուիրեց աղպին, դիտաւո-
րութիւնն այն ըլլալով՝ որ ագարակներուն մէկուն մէջ
իբր հարիւր աշակերտ պարունակող վարժարան մը հիմ-
նուի եկեղեցականաց դաստիարակութեան համար, և
նոյնչափ աշակերտի համար ուլ սրուեստից վարժարան

մը անոր յարակից, որպէս զի եկեղեցական կոչման զի-
րենք շնուիրող աշակերտներ նոյն վարժարանին մէջ
արուեստ ուսանին, և անկէ գիտութիւն և արուեստ
միանգամայն ուսանողներ ելլեն ազգին մէջ: Սկիզբ-
ները այս կալուածները Պատրիարքարանի իրաւասու-
թեան ներքեւ կտակուեցան, հոգաբարձութիւնն ալ Նի-
կովիդիոյ եպիսկոպոսին յանձնուեցաւ: Բարեյիշատակ
կտակարարը դո՛հ չըլլալով իւր այս առաջին տնօրինու-
թենէն և կամ գուցէ թերադրուելով ՚ի խրատաւոյց՝
Պատրիարքարանի իրաւասութենէն և Նիկովիդիոյ եպիս-
կոպոսի հոգաբարձութենէն առնելով՝ դարձուց բոլո-
րովին Երուսաղեմի վանուց միաբանութեան վրայ: Այս
փոխանցման վրայ բարեյիշատակ կտակարարին մահը
վրայ գալով՝ իբր առանց համարաւուր մնաց Երուսաղե-
մի պատուարժան միաբանութեան ձեռքը: Դեռ պէտք
է սպասեմք՝ որ կտակը արգիւնաւորի:

Հոգեւոյս կարապետ վարդապետ Շահնայարեան,
թերեւ յուսահատ Էջմիածնի կաթողիկոսարանի գիտ-
նական յառաջադիմութենէն, կիլիկիոյ կաթողիկոսա-
րանի դիրքը վերանորոգելու յատուկ գիտաւորութեամբ
կտակեց իբր չորս հազար ոսկւոյ գումար մը ազգին,
որպէս զի այս գումարին շահով կիլիկիոյ մէջ տասն հատ
ժառանգաւոր աշակերտ դաստիարակել կարելի ըլլայ:
Հոգաբարձութիւնը յանձնեց փեմափայլ և ազգասէր
Նուպար փաշայի, վարժարանը հիմնուեցաւ Խապիւզի
մէջ, և կիլիկիոյ կաթողիկոսի համար պատրաստուելիք
ժառանգաւորները՝ բնաւ անոր համար օգուտ մը չու-
նեցան:

Կտակը նուիրող բարերարներուն համար ըսելիք
չկայ, ինչպէս իւր զաւակաց հարստութիւն ձգող մե-
ծատուն ծնողքներուն համար մէկը բան մը չլինար ը-
սել՝ եթէ հարստութիւնը՝ վայելուչ ժառանգորդնե-
րուն ձեռքը փճանայ: Այս տխուր փորձը ամէն օր աչ-
քի առջև է, բայց ոչ մէկ ծնողք իւր հարստութիւնը
իւր տունէն դուրս մէկուն կտակելը տեսնուած է: Այս-
պէս ալ եթէ մինչև այսօր եղած կտակները արժանա-

պէս չեն պահուիր, ասիկա պատճառ չկրնար բլլալ մեր աղքի հարուստներուն որ իրենց սեփականութիւնը աղքին չկտակեն: զի դերեպանէն անդին ոսկի արծաթ բան մը չեն արժեր, մեռեալներուն մէջ շուայն ու ագահը մէկ բան են. հարկաւ ով որ իւր կենդանութեանը բան մը ունի աշխարհի վրայ, պիտի թողու զայն իւրմէ ետքը մնացողներուն: Ասոր համար է՝ որ առկա լին աղքին մէջ կը դնուին այնպիսի մարդիկ՝ որ իրենց ունեցածը աղքին կը նուիրեն, ինչպէս այս օրերս կը պատմուի, և ամէն աղքային անհատ լսեց և ուրախ եղաւ:

Գ.

Դոր կտակողներուն մէկը Թուսաստանի Հայերէն է՝ որ հազար ոսկի տարեկան շահ բերող դումար մը կը կտակէ աղքին, ընդ իրաւասութեամբ երջանիկ Հայ բաղեալին մերոյ Տ. Գէորգայ աղգասէր կաթողիկոսի, որով և Պօլսոյ այժմու Պատրիարք Ներսէս Սրբազան Սրբապիսկոպոսի հեղինակութեան ներքեւ ժառանգաւորաց վարժարան մը պիտի հոգացուի և Պօլսոյ մէջ: Միւսն ալ Գարակէօզեան բարեպաշտ գերդաստանը, որ յիսուն հազար ոսկեոյ դումար մը աղքին կը կտակէ, անոր շահովը վաճառականական վարժոց մը հոգացուելու համար:

Առաջին կտակին վրայ ահաւասիկ մեր դիտողութիւնը:

յառանգաւոր ըսելով եթէ, ըստ մտաց եկեղեցական պատմութեան, եկեղեցւոյ չորս աստիճանն ունեցող դպիրները պիտի հասկցուին, որ եկեղեցւոյ ծառայութեան պիտի յատկանան օրհնութեամբ եպիսկոպոսին, ամէն եկեղեցւոյ քովն անոնց համար վարժարաններ կան, որոց մէջ ուսանողները եկեղեցւոյ աստիճանական ծառայութեանց դորձածուելու են: Այն ծնողքները՝ որ իւրեանց զաւակները այս վարժարանը դաստիարակուելու կը ջրկեն, բայց չեն ուզեր զաւակ

նին եկեղեցւոյ ժամերդութեանց համար քործածուիլը՝ բնաւ իրաւունք չունին, և կրօն. ժողովոյն ուշադրութեան առնելու խնդիրներուն կարգին մէջ առիկա առաջին տեղը պէտք է բռնէ։ Իսկ եթէ չորս աստիճաններէ վեր եղողները, այսինքն այն եկեղեցականները պիտի հասկցուն, որոնք «եկեղեցւոյ մեծ ժառանգութեան կ'որոշուն յեռադրութեամբ Եպիսկոպոսին, ժառանգաւոր կոչուիլը պիտակ է, բայց հոգ չէ ինչ անունով ալ կոչուին։ Ասոնց համար ալ ազդը յատուկ վանքեր ունեցած է, որոնց մէջ պիտի դաստիարակուին վարդապետ, եպիսկոպոս և ինչ։ Միայն Տաճկաստանի մէջ երկու հարիւր հատ վանք կայ։ Եթէ ասոնք հսկողութեան ներքեւ առնուին կամ վանք վանքի խառնուելով՝ եթէ կեդրոնացումներ գոյանան, ամենէն նուազ՝ զոնէ յիսուն հատ շնորհքով վանք կունենանք, որոց իւրաքանչիւրին հասոյթը գրեթէ հազարական ոսկիէ վար չգումարուիր։ Այս յիսուն թիւը յիսուն և մէկ ընել ինչ. օգուտ կրնայ ըլլալ՝ անոր խելքերնիս չհասնիր։ Աւելի լաւ չէ՞ որ հազար ոսկւոյ կտակը քանի մը վանքերու վրայ բաժնուի, որոնք ազգին կատարեալ ոչ ոք օգտակար ըլլալու տրամադրութիւններն ունին և փոքր ձեռնառութեան մը կը կարօտին։ Զի այս կերպով մէկ բարեկարգ ժառանգաւորաց դպրոց մ'ունենալու տեղ զոնէ տասն հատ և կամ զոնէ հինգ հատ կ'ունենայինք ազգին մէջ։ Վանքերէ դուրս ժառանգաւորաց վարժարան հիմները՝ ժողովուրդ և եկեղեցական իրարմէ նորանուն դրութեամբ բաժնել է։ մինչդեռ վանքերը այնպիսի տուններ են, ուր ժողովրդեան մէջ ապաշխարողներն ալ կերթան կ'առանձնանան, և ինչպէս եկեղեցւոյ որդւոց մէջ սուրբնու ապաշխարողը իրարմէ հեռի չեն դրութեամբ, այսպէս վանք ու քաղաք զատ բաներ չեն իրարմէ։

Երկրորդին վրայ ալ ահաւասիկ դիտողութիւննիս։

Վաճառականական բառը վարժարան բառին քով նոր դրուելուն համար, չառերը մտածեցին՝ թէ այդ անունով վարժարան կրնա՞յ մի ըլլալ, և կամ գիցուք թէ

կենայ : մեր ազգին համար ի՛նչ չա՛հ ունի այս ոճով
վարժարան մը : Այս կարծիքն ընողներուն համար տե-
ղեկութիւն կուտանք՝ թէ վաճառականութեան համար
վարժարան ըստածը՝ ուրիշ բարձրագոյն վարժարան-
ներէ տարբեր ծրագիր մը չունենար . իրաւագիտու-
թեան և համարակալութեան դասերն են՝ որ աւելի ըն-
դարձակ կերպով դաս կը տրուին . ասոնցմէ ուրիշ ու-
սումներն ալ չգիտցող մէկը չնորհքով վաճառական մը
չկրնար ըլլալ : Ըսել է՝ թէ այս կտակին չնորհիւ ազգը
բարձրագոյն դասուց վարժարան մը պիտի ունենայ , ո-
րուն թէ տնօրէնութիւնը և թէ նիւթական խնամակա-
լութիւնը առանց յեղափոխման , ինչպէս որ բնական է
ամէն վարժարաններու , պիտի շարունակէ :

Փախաբեւի էր՝ որ ուրիշ բարերար մ'ալ երկրագոր-
ծութիւն ուսուցանելու վարժարան մը հիմներ՝ ազգին
վանքերէն մէկուն մէջ՝ որն որ գետին ունի իւր շըր-
ջապատը : Ով որ հարստութեան բուն աղբիւրը կը
ճանչնայ , երկրագործութեան կարեւորութիւն պիտի
տես , զի վաճառականութեան բոլոր նիւթերը պատ-
րաստողը միայն այս գիտութիւնն է . Ասոր վորձը ա-
նոնք միայն գիտեն՝ որ քիչ մը հող կը մշակեն , կամ
մշակել կ'ուտան : վաճառականութիւնը աղբիւրը չէ
հարստութեան , այլ շտեմարանը՝ զոր լեցունելը միայն
և միայն երկրագործութեան չնորհքն է արուեստներէն
յառաջ . Այս գիտութիւնը ի՛նչ արժեքն այն ատեն պի-
տի հասկնայ ամբողջ Տաճկաստան , երբոր երկաթուղին
անցնի Ասիոյ ընդարձակ բայց ամուլ դաշտերուն մէջէն ,
որոնց մէջ բնակութեան մեծ տեղ բռնած է մեր
ազգը :

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՍՈՎՐԵԼՈՒՆ

ԱՂԷԿ ԿԵՐՊՆ ՈՒ ՕԳՈՒՏՆԵՐԸ

Գ.

Մեր խորհրդոյ եւ խորհոյ պարտաւ չառ ընդհանր
չարութիւնն է :

Ոմանք կ'ենթադրեն՝ թէ մարդուս զուարճութիւնն երկու կերպ է . մէկը բնական , եւ միւսն անբնական . եթէ լաւ մտածելու ըլլամք , պիտի տեսնեմք որ այս կարծիքը բոլորովին սուս եւ խեղճի հակառակ է : Մարդուս զուարճութիւն կը պատճառեն պայծառ օրը , աստեղազարդ գիշերը , աղւոր տեղերու երևոյթն . եւ գեղեցիկ մարդու մը տեսքը , սակայն տասնք զարմանք ազդող պարագայներ չեն : Նոյնպէս զուարճութիւն կը բերէ մարդուս՝ պատերազմ տեսնելը , յորում մարդիկ զիրար կ'սպաննեն , միմեանց արիւն կը թափեն . երկու հոգի կը կըռուին կամ կը մեռամարտին . եթէ երկուքէն մին յաղթուելով գետին իյնայ , հանգիստտեսը կը զուարճանայ , այս տեսարանն զինքը յանհունս կը զարմացունէ , որովհետեւ մեր բնութիւնը մեզ չթելադրէր որ ուրիշին չարութիւն կամ գէշութիւն ընեմք , երբ անոր գէշ վիճակի ենթակայ ըլլալը տեսնելով՝ պիտի յաւիտեմք եւ տրտմեմք , քան թէ պիտի ուրախանամք . բաց ասկէց , մեր բնութիւնը մեզ ատելի կ'ընէ ո՛ր եւ է

գէշ բան . անիկա մեզ գրօսանաց առարկայ չըլլալէն զատ՝ արհամարհելի ալ կ'երևի , և կը ջանամք որ այն գէշ բանը խափանեմք : Եթէ այս այսպէս է , ինչպէս կարելի է որ մեր բնութեան հակառակ եզոզ իրերէն զուարճութիւն զգանք , մանաւանդ թէ ի ներքուստ չար բանն արգիլելու բնական դրդում մ'ալ կ'իմանամք :

Պէտք չէ կարծել՝ որ ուրիշին կրած գէշութիւնն ու նեղութիւնը տեսնելով , անոր համար կը զուարճանամք որ մեք ալ միևնոյն վիճակին մէջ չեմք , Հին աստեղի հեղինակներէն մին Լուկրետիոս այսպէս կարծեց . սակայն մարդ իւր վրայ շատ երկայն չխորհիր . և եթէ սյուպիսի զուարճութեան պատճառը՝ մեր ալ՝ ուրիշին կրած վիշտերուն ենթակայ չըլլալն է , ասկէց պատճառած հեշտութիւնն ալ կարճ պիտի տևէ , և անմիջապէս կարեկցութեան կամ գթութեան քտեղի պիտի տայ , որովհետև տառապանաց մէջ հեծող մարդոց վրայ դժբախտ ալ մեղի բնական է :

Այս ճշմարտութիւնը լաւ ճանչնալու համար , Լուկրետիոսին տուած օրինակը մէջ բերեմք . Մարդիկ մը ըրրիկ ատեն ծովուն եղերքը կը կենան՝ ալիոծութեան բռնուած նաւ մը տեսնելու համար . կ'սկսին դիտել թէ ինչպէս լեռնացեալ և կառուցեալ ալիքները ամենուս տեք խեղճ նաւը կը զարնեն և ընկղմելու աստիճանին կը մօտեցնեն : Եթէ Լուկրետիոսին ըսածին համեմատ , այս աղետալի տեսարանն է կարծեցեալ զուարճութեան պատճառը , որովհետև տեսնողներն իրենք այն վտանգէն ազատ են ցամաքն ըլլալով , այս զուարճութիւնն երկայն տևելու չէ . արդէն ցամաքն եզոզ մարդոց շատ ժամանակ պէտք չէ հասկնալու համար՝ թէ իրենք ծովուն յատակը խորասցւլ ըլլալու վտանգի մէջ չեն :

Մարդկային խելքին անկարգութիւնն շատ մեծ է , որովհետև ինչ հարկ կայ ուրիշին կրած վտանգէն զուարճութիւն զգալ . պէտք է գիտնանք որ արդեօք մենք ալ այն վտանգէն ազաւտ եմք թէ ոչ . Ասիկա փորձով տեսնուած է զանազան վայրերի և բարբարոսական կռիւներու մէջ , որք երբեմն Եւրոպայի մէջ ալ

տեղի կունենային, և խիստ գովելի կը համարուէին. իրար և հետ կուռող մարդիկն ալ երբ կը տեսնէին՝ որ իրենցմէ մէկուն հակառակ պատուած, կամ ոտքը կամ ձեռքը կոտրած, գետին ինկեր է, և ուրիշները զանիկա շալկելով կը տանին, կը ղուարճանային, և այն մարդուն գլխուն եկած դէշութիւնն իրենց ուրախութեան առիթ կ'ըլլար, թէպէտ դիտէին՝ թէ մի և նոյն վտանգն իրենցմէ ալ հեռի չէ:

Այս մասին՝ պատմութիւնը Տաճկաց թաղաւորութեան դեպքաններէն միոյն տուած պատասխանը մեղ հասույած է, որով կը հասկնամք՝ թէ այսպիսի տեսարաններէն յառաջ եկած ղուարճութեանց վրայ ինչ դատաստան ընել պէտք է. անկէջ զատ, սա՛ ալ կ'իմանամք՝ թէ հանճարեղ խորհրդածութիւններ ընելու համար՝ բնութեան ընթացքին հետեւիլը բաւական է:

Կը պատմուի՝ թէ Գաղղիոյ կարողութեամբ թաղաւորին տտեն օսմանցոց կայսրը Գաղղիա ոստիկան մը ղրկեց, որուն մեծամեծ և վայելուչ պատիւներ եղան. Գաղղիոյ տէրութեան կողմէն: Այն ատենները Ժէ Բը Կալէլըսուած խաղը խիստ նշանաւոր էր. ուզեցին՝ որ 'ի պատիւ օսմանեան տէրութեան կողմէն պատգամաւոր եկող ոստիկանին՝ այս խաղը խաղան, յորում, կ'երևի թէ կատաղի կերպով իրարու ետեւէ վաղեցին, ուժգին իրարու զարնուեցան, որովհետեւ խաղը ըմնալէն վերջը՝ երբ հարցուցին ոստիկանին՝ թէ խաղը ձեղ ախորժեղի երևեցա՞ն, պարզապէս սա՛ պատասխանեց՝ որ եթէ խնդալու և ղուարճանալու համար էր, չափն անյաւ:

Փախաքելի էր՝ որ Գաղղիոյ բարոյն համար՝ այն ատենի մարդոց մտաց մէջ անմիտանալի կերպով սուղաւորուէր Տաճկաց ոստիկանին տուած պատասխանը: Այս այն խաղն է՝ որ վերջը ամբողջ Գաղղիա քառասուն տարի տդոյ մէջ ձգեց, և Հենրիկոս Բ. թաղաւորին մահուան ժամանակ՝ մէկ միլիոնէն աւելի մարդու արիւն թափուելու պատճառ եղաւ:

Սրդեօք ի՛նչ է պատճառը՝ որ թէ՛ հասարակ փո

զովուրդն եւ թէ՛ մեծամեծներն իրենք զիրենք տարօ-
րինակ կերպով այսպիսի խաղերու եւ վարժութիւննե-
րու կուտան , որք թէ՛ վտանգաւոր են , եւ թէ՛ շատ
անգամ արիւնահեղութեան պատճառ կըլլան : Մարդիկ
թէ՛ իրենց եւ թէ՛ ուրիշներու այսպիսի վնասներ ըրած
ատեն , միւս տեսնող մարդիկ ի՞նչ զուարճութիւն կ'ըզ-
գան : Արդեօք սոսոր պատճառք , մարդոց բնապէս զի-
րար ատենին է . ո՛չ երբէք : Երբ բնութիւնը զմեզ
աշխարհի վրայ մարդկային կենաց հետ կապուած ամեն
անհանգստութեանց ենթակայ ըրաւ , ուզեց որ տարե-
րաց խօսութիւնն զմեզ չարչարէ , անհիմն երկիւղներ
սրտերնիս տակնուվրայ ընեն , եւ մեր ծնեգեան վայր-
կենէն սկսեալ , ասոնց իշխանութեան ներքեւ ըլլա՛մք ,
այն ատեն նոյն բնութիւնն իմացաւ որ մենք թէ՛ մեր
անձն եւ թէ՛ զիրար կրնանք գէշութիւններէ պահպա-
նել մեր մէջ հոտոտաւորելիք ընկերութեան միջոցաւ ,
եւ այս ընկերութիւնը որ մեզի համար խիստ օգտակար
է , հարկաւորապէս զմեզ զիրար սիրելու աստիճանի մը
մէջ պիտի ձգէ :

Կրնանք համարձակ ըսել , որ ասոնց մէջ մարդուն
օգին սնափառութեան նիւթ կը գտնէ , ի բնութենէ
այսօրիսի գէշութիւններէ ազատ ըլլալն իրեն պարծանք
համարելով : Կը կարծէ թէ բաղդն ալ իրեն կանոն ըր-
նած է մարդուն արժանաւորութիւնը , և թէ՛ գէշու-
թիւն մը կրող մարդիկ ո՛ր և է կերպով՝ այն փորձու-
թեան հասնելու արժանի եղած են . այս ամէնը մտա-
ծելով՝ կը պարծի թէ ինք այսպիսի դժբաղդ պատա-
հարներէ զերծ է , կամ իւր հանճարեղ վարմունքով ,
կամ արժանաւորութիւն մ' ունեցեր է որ այն պարա-
գային մէջ բաղդն անգամ իրեն ակնստութիւն ըրեր
է : Վեր ի վերոյ հայեցումով՝ բոլոր այս խօսքերն ան-
տեղի և մտացածին կ'երեւին . բայց ճիշդն ըսելով , եր-
բեմն այնպիսի շնչին բաներու համար կը պարծիմք՝ որ
բնաւ իրաւունք չունիմք , և այնպիսի ցնորքներ կ'ե-
րեւակայեմք , որոյ հիմը եթէ փնտռելու ըլլամք , շատ
ծիճաղական պիտի գտնեմք : Արդ , մենք այս ամէնը

մէկ կողմ՝ թողունք, և մեր զուարճութեանց շարունակութեան ուրիշ աւելի դգալի պատճառ մը գտնեմք:

Եթէ լաւ մտածենք, սիտի համոզումը որ թէ պէտք մեր ըսած շարութիւնն ամեն մարդ ալ ունի, բայց կանայք և տղայք և ասոնց յատուկ եղած տկարութիւնն ունեցողներն աւելի ենթակայ են այս շարութեան: Խիստ յաճախ կրկնուած է Աթենացի երիտասարդին պատմութիւնը. այս երիտասարդը ձեռքը թռչուն մը առնելով՝ յառաջ ասեղով մը թռչնոյն երկու աչքն ալ կը կտրցնէ. Աթենացուց դատաւորներուն Արիստագորս ըստած ամենանն այս երիտասարդը իման դատապարտեց: Գիտեմք՝ որ կանայք և փոքրիկ տղայք խիստ շատ կը սիրեն՝ որ մարդ մեռցնեն, պատերազմ և վշտանգաւոր խաղեր տեղի ունենան. այս ամէնը մեզ ենթադրել կ'ուտայ՝ թէ կարելի է որ այսպիսի իրաց պատճառը կանանց և տղայոց յատուկ եղած բնական տկարութիւնն ըլլայ, որպէս թէ ուրիշին գէշութիւնն ընելու բաւական զօրութիւն չունենալով, շատ կը միջոց թարութիւն՝ երբ կը տեսնեն՝ որ մէկն զանազան գէշութիւններ կը կրէ. միանգամայն սա ալ կը խորհին՝ որ իրենց զօրութիւնը բաւական չըլլալով, ամեն մարդ կրնայ իրենց վրաս հասցունել. ուստի կուրախանան մէկուն ի մահ դատապարտուիլը՝ կամ ուրիշ անտանելի չարչարանքներ կրելը տեսնելով. կուրախանան նաև սա՝ ալ մտքերնին բերելով որ իրենց չարիք հասցունելու կարողութիւն ունեցողներէն մէկն ալ պակսեցաւ, ոյլ ևս այն մարդէն վախնալու բան չունին. այս ամենն իրենց զուարճութեան պատճառ կ'ըլլայ:

Ուրեմն այս անդուծ զուարճութիւնները մարդկային հոգւոյն բնական տկարութեան արդիւնքներն են. այս տեսակ զուարճութիւնները՝ վեհանձնութեան բոլորովին հակառակ ըլլալէ վատ՝ զմարդ կը նուաստացնեն. կը տեսնեմք որ կանայք և տղայք շարունակ այս դգայմանց ենթակայ են: Եթէ տեսած գէշութիւններն իրենց չը կրնար պատահիլ, ինչպէս ըսինք, շան մը մորթը կը հանեն, կամ եթէ հաւ մը մորթեն, կը չարչա-

րեն գայն, կամ եթէ աւագակի մը կախաղան հանուիլը տեսնեն՝ ի ներքուստ դգացած ուրախութիւննին արտաքուստ կ'երևի: Բայց եթէ այնպիսի բան մ'ըլլայ, որ իրենց ալ կ'որենայ պատահիլ, ինչպէս երբ թէատրոնի մը մէջ կիրքերէ պատճառած անկարգութիւնները տեսնեն, այնպիսի կիրքերէ՝ զոր իրենք ալ ունին, և առնցմէ յառաջ եկած վնասները դիտեն, թէպէտ առէկ համոզուած ալ ըլլան որ թէ՛ կիրքերն և թէ՛ առնցմէ ծագած չարիքներն ալ կեղծ են, սակայն կ'ըսկըսին լալ և ողբալ, որովհետեւ իրենք ալ այն կրկց եւթթակայ են, և իրենց գլուխն ալ այն դէշութիւնները կրնան գալ:

Պէտք չէ ըսել՝ թէ արդի դարուս մէջ՝ յորում կըրկէսներ, ամփիթէաթրոններ, ասպարէզներ, և հին առտէն յարգի համարուած դանաղան բարբարոսական մեծագործութիւնները չեն մնացած և բոլորովին անհետացած են, և յիշատակնին միայն դրոց մէջ կը կարգացուի, և զինտխաղութեան դործածութիւնն անգամ գրեթէ խտրանեալ է, այս խորհրդածութիւններն անօգուտ են. որովհետեւ նոյն չարամտութիւնը՝ որ ատեն մը այսպիսի անգութ զբօսանաց շատ կարևորութիւն տալ տուաւ, մինչեւ ցարդ գոյութիւն ունի, և հիմայ ալ ուրիշ վնասակար բաներու մէջ կը յայտնէ ինքզինք. եթէ այս չարութեան յօժարութիւնը բաւական դորութիւն ունենայ, և յարմար առիթ ալ գտնէ՝ վերստին առաջին տեսարաններն երևան կը հանէ: Այս թշուառական բուսոյն մի քանի ճիւղերը, յիշալի, փրտտած չորացած են, բայց բունը տակաւին կենդանի է. այս բարբարոսութեան և չարութեան արմատն իւրաքանչիւր օր նոր նոր ճիւղեր կը բուսցնէ. կարելի է որ ժամանակ անցնելով՝ այնպիսի օր մը գայ՝ յորում իւր փնտռած զօրութիւնը ձեռք բերէ՝ իւր նպատակները յառաջ տանելու, և փառք և համբաւ վաստակելու համար:

Յիշեմք անգամ մը Սպանիա ցուլ վաղցունելու տ. փորութիւնը, մաքերնիս բերեմք մեր օրսորդութեան

վրայ ունեցած սէրը, կատաղի գաղաններու նկատմամբ ունեցած հետաքրքրութիւննիս, մէկուն չարչարութիւն եւ սպաննութիւն տեսնելու եռանդնիս, ձեռաց խաղու ամեն տեսակները, եւ ասոնց նման հարկւրաւոր բաներ, պիտի իմանամք որ չարութեան թշուառական սրմամբ տակաւին մեր սրտէն ելած չէ:

Սրդեօք ինչո՞ւ ամեն մարդ լարախաղացները տեսնել երթալու կաճապարէ, որք ամբողջ ժամեր կը յողնին եւ կաշխատին իրենք զիրենք չարաչար սպաննելու կերպը գտնելու, որովհետեւ այն լսեղճերը անձերնին վտանգի մէջ դրած են, եւ երկայն ատեն այն վտանգին մէջ կը մնան, որովհետեւ ամեն մանրերկորդ եւ ամեն վայրկեան նոյն լարախաղացներուն գլուխը ո՛ր եւ է վրտանդ կրնայ դալ: Ի՞նչ հարկ կայ հանդիսատեսներուն քառորդէ մ' աւելի հոն սպասել եթէ միայն սովորաւ կանէ դուրս բան տեսնելու հետաքրքրութիւննիս յագեցնելու համար գացած են. սակայն այնպէս չէ. մի քանի ժամ չարունակ վտանգաւոր խաղ մը տեսնելու համար կը մնան, եւ եթէ միշտ միակերպ զուարճութիւն մը կ'ըզան՝ այն ալ լարախաղացին վտանգի մէջ դրա նուիրն է. մինչդեռ մարդն այն վտանգին մէջն է, այն վտանգէն պատճառած զուարճութիւնն ալ կը տեսէ. կը նային թէ ե՞րբ արդեօք նոյն շուանին վրայէն վար պիտի իյնայ, միմիայն ասոր համար այն տեղ քանի մը ժամ կ'սպասեն:

Այս ամեն ըսուածներէն կիմանամք՝ որ մարդոց ըրած գործերուն պատճառը՝ մեր կարծածէն աւելի շատ անգամ չարութիւնն է. յիշանք այս ճշմարտութեան հաւատալ չեն ուզեր, եւ առարկութիւններ կը հանեն առորդէմ: Սակայն եթէ լաւ քննելու ըլլամք, պիտի իմանամք որ մեր ըսածն ճշմարիտ է: Ընդհանուր կերպով սա ըսեմք, որ եթէ մեր գործոց եւ խորհրդոց պատճառին վրայ լաւ մտադրութիւն ընեմք, դէշ պատճառներու հետեւելէ կ'զուշահամք, փախաքնի է՝ որ ամեն մարդ իւր գործոց պատճառը իմանալու սովորած ըլլայ, որովհետեւ ինչպէս որ չարութիւնը բնականա-

պէս ատելի է, նոյնպէս ալ չարութեանց հակամէտ ան-
ձինք չեն ուզեր սոյլոց կարծել տալ թէ քրած գործեր
նուն պատճառը չար բաներ են : Ուստի երբ ամեն
մարդ ալ իւր գործոց պատճառը քննէ, ինչպէս ըսինք,
ալ այնուհետեւ ինքզինք ուղղելու դժուարութիւն չը-
ննար :

Բայց մարդկային գործոց ուրիշ պատճառներ ալ
կան, յիշուած պատճառներէն աւելի վտանգաւոր, որ
մասնաւոր ուշադրութեան կը կարօտին :

Ոչ ոք կուզէ ընդունել յայտնի դէշ պատճառներ,
եւ կը ջանայ անմեղադիր ընել ինք զինք. բայց կան
այնպիսի բաներ, զորս մարդիկ թէ՛ կ'ընդունին և թէ՛
չեն ծածկեր, որովհետեւ, կ'ըսեն, ասոնք առաքինա-
կան և լաւ են : Բէպէտ ասոնք ընդհանրապէս լաւ կը
կարծուին, սակայն այն պէս չէ, պէտք է այսպիսի լաւ
կարծուած բաներուն վրայ հասարակութեան ուշադրու-
թիւնը հրաւիրել, որպէս զի, ինչ բան որ ճշմարտապէս
գովելի է, միայն այն բանը դովէ : Այս մասին վրայ
յաջորդ թերթին մէջ պիտի խօսիմք :

ԿՐՕՆԱԿԱՆ ՀՆԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

Ա Ջ Գ Ա Յ Ի Ն

(Շրջան-ի-ն Տե- Թի- Զ . երե- ⁴⁶ 362)

Զ.

Ինչպէս որ Յոյն—Հռովմէական երկիրն ու Արևելք, նոյնպէս Հայաստան ալ չաստուածոց և մարդոց մէջ տեղը միջին էակներ կը գտնեմք՝ որ երկուքը իրարու միացընող կապի պէս բան մ'են, և երևելի աշխարհէն աներևոյթն անցնելու աստիճան մը կը ցուցնեն, և իսաստուածներուն համար խօսիլ կուղեմք, որ Հայոց հին լեզուաւը շէշ-շէշ կըսուէին, այսինքն՝ աստուածոց ցեղէ յառաջ եկած: Հայոց վիպասանութեան նայելով այս գիւցազուններուն մէջ առաջին տեղին ունի Վահագն, Հայկազնեայց ցեղէն Տիգրան Ա. Թագաւորին տղան, որ Լիւրոսի և Լրեսոսի ժամանակակից էր: Ասոր յիշատակն երգիչներուն խաղերուն մէջ մնացած է, որ ասոր ծնանիլն յախուռն երևակայութեամբ բանաստեղծօրէն կը պատմեն: Մովսէս Խորենացին ասկից կոոր մը բան առած է իր պատմութեանը մէջ՝ ուր այս գիւցազին ծնանիլը կը պատմէ, և այսպէս կ'սկսի. «Երկինքն ու երկիրս և ծիրանի ծովն ալ աղաքերքի ցաւոց բռնուած էին. ծովը կարմիր եղէդ մը ծնաւ. եղէգին ծակէն մուխ կելլէր. եղէգին ծակէն բոց կելլէր. բոցին հետ ալ պղտիկ աղեկ մը, մաղբըր կրակէ էին և մօրուքը բոց, և աչքերն երկու արև կընմանէին» (ղոթք. Ա. 30):

Դժբաղդաբար այս փոքրիկ հատուածին իմաստը հանելուքի պէս մնացած է, որովհետև հեթանոս Հայոց կրօնից բովանդակութեանը վրայ կատարեալ տեղեկութիւն չկայ: Դիւցազին զարմանալի ծննդեան վերայ ճիշդ դադարաւոր մը չեմք կրնար տալ, մոլոր մը որ կրակէ մազ և բոցէ մօրուք և զոյգ մը արևու պէս փայլող աչք ունէր, և ասոր ծնանելուն գործակից էին երկինքն ու երկիրս և ծիրանի ծովն, և ի՞նչ էր այն մուխ ու բոյ հանող զարմանալի եղէգը՝ որ խանձարուրի պէս տղան կը պատէր որ նոր ծնած էր: Հինդերորդ-գարուն երկրորդ կէսին, 430 թուականէն ետքը, Մովսէս Խորենացին այս խաղն իր ականջովը լսած էր՝ զոր երգիչները՝ բամբուռն (1) ըսուած երաժշտական գործիք մը շնչելով կերդէին. կը պատմէ ալ որ Վահագնի վիշապներու հետ պատերազմին ու անոնց յաղթելն ալ կը յիշուէր, և կը լաւելու որ անոր պատուոյն համար երգած խաղերնուն շարունակութիւնը Հերակլէսի արիական գործերուն հետ շատ նմանութիւն ունէր, և թէ՛ վերջապէս չաստուածներուն կարգը մտաւ (Կարմ. Ս. 31): (2) Հայ դիւցազնը Հերակլէսի նման վարպետ գող էր և անոր պէս Ստրեստանցի Բարչամին յարսէր դողցաւ, և գողօնը առած վախած ատենը՝ ճամբուն վրայ թափած յարդերէն ձևացաւ յարդգողը երկնից երեսը՝ ուրկից կը փախէր: Վահագնի առասպելն Ագաթանգղոսի ալ անծանօթ չէր՝ որ Հայոց պատմիչն է, և իր պատմութեանը մէջ ասոր վերադաս մականունը կուտայ՝ որ վերջին բոլոր, Բաղնուք լսել է: Եւ ասիկայ կատարելապէս կը համաձայնի հին երգիչներուն տուած տեղեկութեանը, ինչպէս որ տեսանք Խորենացւոյն խօսքովը: Վահագն իր հայրենիքը կատաղի և մխտակար կենդանիներէն մաքրելուն համար Հայոց մէջ մեծ յարգ և պատիւ ունէր, մեհեանն էր Տարոն գաւառին Աշտիշատ դիւղն, Եփրատ գետոյն եզրը՝ որ Հայաստանի խիստ հարուստ մեհեաններուն մէկն էր, և մեծամեծ թագաւորներու զրկած ոսկիով և արծաթով և ուրիշ ընծաներով լեցուն էր: Ասիկայ Մեծին Հայոց թագա-

Լորներուն յատկացած տեղն էր, որ այն տեղ զոր հընէին (Ագ. Եր. 602—603) :

Հայոց զիւցազներու վրայ խօսելու վահագնէն ըսկրասնք, և յաւ է մեղի որ անով ալ պիտի վերջացնեմք : Նախնի քրիստոնեաները կիսատուածներուն համար տեղեկութիւն տալէ շատ կը վախճէին : Բայց մեղի յայտնի կերևի՝ որ վահագնէն շատ ուրիշներ ալ պիտի ըլլան, վասն զի Տորքի պէս մարդիկ՝ որ վաղորդակ թագաւորին ժամանակն էր (Քսէ. 150 տարի յառաջ), անշուշտ անկից աւելի յառաջ Հայկազանց թագաւորութեան ժամանակն ալ դառնուելու էին, և հաւանականաբար իրենց բարոյական և բնական և իմացական զօրութեանցը համար չաստուածներուն կարգը մոռնելու էին : Եղածներէն սա գիտեմք որ Հայք՝ իրենց նախահայր Հայկը երկինքը տեղաւորեցին Որիօն համաստեղութեան կարգը, և Աստուածաշունչին հայերէն թարգմանութեանը մէջ այս համաստեղութիւնս Հայկ անունով դրուած է (Եսայի . ԺԳ. 40 . Յոբ . ԺԸ . 31 : Բայց մեք այս անօգուտ կարծեաց վրայ խօսք երկնցներէն ետ կենամք : Ասկից առաջ նշանակած եմք որ Հայոց Արշակունի թագաւորները չաստուածներուն ցեղէն կըսէին զիրենք որ Նոյն իսկ Դեպք ըսել է : Ըստ այո՞ւմ վաղորդակ Ա. Հայոց թագաւորը առ մեծն Արշակ դրած նամակն այսպէս կը վերջացնէ . « Ո՛ղջ լեր, որ կուռքերուն մէջ բընակելովդ երևելի ես » . (Խորեն . Ա. 9) : Նոյն վաղորդակ իր Արմաւիր մայրաքաղաքին մէջ մահեան մը շինելով արեգական և լուսնի կուռքերուն քով իր նախնեաց արձաններն ալ դրու (շ. Բ. 8) : Քուրմերն ստոնք ազգային աստուած կամ նախնեաց պատկեր կանուանէին (շ. Բ. 49 և 77) : Գնոստիկեան Բարաէթանին ըսածին նայելով՝ Տիգրան Զ. կամ վերջին՝ Բաբրեւանդ դաւառի Բագաւան քաղաքը իր եղբորը Մաթան քրմապետին գերեզմանին վրայ սեղաններ շինել տուաւ (շ. Բ. 66) : Մեծն Տրդատ իր նպասակներուն մեծին ու պղտիկին ուղղած յայտագրոյն մէջ զինքը զիւցախառն պարթև կանուանէ (Ագաթ . Եր .

102) Տրդադայ հրովարտակին խօսքն է այս . « Իմաստութիւն հասցէ դաստակերտիդ կայսերաց և ՚ի սէր դիւցախառն պարթեւաց հասցէ այցելութիւն » . Ասիկայ ինքզինքն անողորմաբանք և անգործաբանք լինելով իմ դիւցախառն պարթեւ պատուանունը մինակ իրեն սեպհականելէ , իրեն բոլոր նախնեացը կը վերաբերի .) Եւ այսպէս կը տեսնեմք որ Հայոց Արշակունի թագաւորները իրենց կենդանութեան ատենէն աստուածական պատիւ կընդունէին և մեռնելէն ետքը չաստուածներուն կարգը մանելով պաշտելի կըլլային :

Ծանօթութիւնք Զ. յօդուածոյն

(1) Անուանին Ռիդդէր՝ Հայմանին խօսքին վրայ կը լսելնելով և անկէջ առած տեղեկութիւնը հիմն բռնելով կը հաստատէ թէ Բաբելոն բառը չի կընշանակէ : Ռիդդէրն եղբարք որ խորենացւոյն պատմութեան առաջին թարգմանողներն են՝ Բաբելոն բառով դռն — չիմպալօ — կը հասկնան (Ռիդդէր . Գլխի Զ. Երկր. Է. Երկ. 47) : Արդէն առիթ ունեցած եմք մեր վէպէ Հայոց Հայոց դրքին մէջ (Երկ. 97. 48) այս բառիս բուն նշանակութիւնը յայտնելու : Անկից ՚ի վեր հայ և եւրոպացի գիտնականներն այս բառով ո՛չ չէ կը հասկնան և ո՛չ չէ , այլ աղիքով (քերիչ) չինուած երաժշտական գործիք մը .

(2) Նոյն հեղինակը կըսէ որ վահագնի տրճանը վըրաստան տնկեցին և հոն զինքը իբրեւ աստուած կը պաշտէին և զո՛հ կըմատուցանէին :

(3) Մեր քառերկն հաստատութիւն կը բռնեմք Ամիլիանոս Մարկեղիսոսի խօսքն՝ որ Արշակունեաց հարստութեան հիմնադիր Արշակայ վրայ խօսելով , զոր աշխարհակալութեանցը համար Պարսիկ մեծերը և հասարակ ժողովուրդն աստուածացուցին , երկինքի աստղերուն կարգը դրին կըսէ : Ասոր համար՝ ինչպէս կըսէ Նոյն Ամիլիանոս , Պարթեւաց ամբարտաւան թագաւորները զի-

րենք արևու և լուսնի եղբայր անուանել ստիրութիւն
ըրին :

Է.

Մովսէս խորենացւոյ պատմութեան մէջ կը կար-
դամք՝ որ արեւելքի և արեւմուտքի շատ ազգերուն նը-
ման Հայերն ալ նուիրական անտառներ ունէին՝ որոց
մէջ բուսած ծառերուն մէկ քանի տեսակը կը պաշ-
տէին . Այս անտառներուն ամենէն հինը Հայկոյ որ-
դին Արմենակը անկեց փրկչի թուականէն երկու հա-
զար տարիէն աւելի առաջ Արարատ դաւանին մէջ,
Երասխ գետին քով՝ որուն մօտ դռնաւած բլրոյն վրայ՝
եռքը՝ ասոր որդին Արմայիս շինեց Արմաի քաղաքը՝
որ Հայոց ամենէն հին թագաւորանիստ քաղաքն է . (1)
խորենացին՝ Արմենակայ տնկած ծառերը «» կ'անուա-
նէ : Այս անտառներուն մէջ կատարուած պաշտաման
խորհուրդը միայն յատկապէս ասոնց նուիրեալ մարդիկ
կը դիտնային . ասոնց առաջինն եղաւ Արայի տղան Սե-
նուշաւան՝ որ թէ բնութեան և թէ խելքի կողմանէ
ղարմանալի ձիրքեր ունենալուն համար ըսուեցաւ Սե-
նուշ (2) : Հայ քուրմերը այս անտառիս ծառոց տե-
րւներուն հօլէ շարժուած ատենը հանած ձայնէն պատ-
դամ կը հանէին Դադունայի քուրմերուն պէս՝ որ բազ-
մալեղու ըսուած կապնիի տերւներէն ելած ձայնէն հը-
մայութիւն կ'ընէին : Հովերուն մեղմ կամ սաստիկ փը-
չելէն ծառոց տերւներուն մէջ պատճառած ձայները
Հայաստանի մէջ շատ ժամանակ դուշակական դիտու-
թեան հիմ բռնուեցաւ կ'ըսէ խորենացին (Ա. 20) :

Սօսի պէս բարտի ծառոյն ալ կ'երկրպագէին Հայե-
րը : Սօսիկայ Բէքէ — գավադ — ըսուած ծառերուն
մէկ տեսակն է՝ զոր գծաղբաբար չեմք կոնար ճշգիւ
ստորագրել . Ասոնց և գուցէ ուրիշ տեսակ ծառերուն
ալ պաշտօնը միայն հեթանոսութեան ասէնք չը քշեց :

Հայերը քրիստոնեայ բլլալէն ետքն ալ շարունակեց և Սինպէս եղաւ՝ որ Միջագետաց Սամաստիս քաղաքը՝ Արևորդիք ալ իրենց հեթանոսական հաւատքը պահեցին միջև փրկչի թուականութեան ժ. գարը, և առևուռ հետ մէկտեղ բարտի ծառն ալ կը պաշտէին* :

Շատ բնական է՝ որ (Սուրբն) Ներսէս այս պատմութիւնս մեզի բացայայտ խօսքով չէ ըրած Արևորդի ներսն հաւատքը բանի տեղ չը դնելը հասկցնելու համար ։ բայց ասով անյայտ թողած է և միջոց մը չէ ձգեալ մ. քի ճշդ գաղափար մը ստանալու թէ Արևորդիները իրենց պաշտամանը առարկայ բռնած բարտի ծառոյն վրայօք ի՞նչ կրօնական գաղափար ունէին ։ Բայց մեզ գիտեմք՝ որ հին և նոր աշխարհիս շատ ազգերը՝ ծառերը վերացեալ գաղափարներու նշանակ բռնած են ։ Հնդկաստանի Նուիրական թզենին բնութեան դործունեաց և արտադրիչ զօրութեանը նշանակ էր (Քրայգէր . հոբ. Ա. Ման Ա. ք. Ա. Գլ 2. եր. 140—150) ։ Փոխադրա և Հռովմ՝ Հաստատածոց մերը տօին՝ որ դարնան գիշերահաւատարին կրկար, մայր ծառ մ'անոր նուիրուած էր ։ Նոյն պատիւը փրկիկէ՝ նոճի ծառին յատկացուցած էին, Հին Սկանդինավիա գաւառը՝ որ հիմակուան Շուէտի թագաւորութեան հարաւային մասն է, իճ (հաբնի . Տճկ. աբ հաւնի) ըսուած ծառին պէս կալնի և գիհի (որ էտտա գիցաբանական գրքին մէջ լինելուրդի կ'ըսուի) և մայր և ընկուզենի (3) և ուրիշ տեսակ ծառ մ'ալ կը պաշտէին՝ որ գաղղիարէն երբ կ'ըսուի ։ Ողկներն ասոնք իրենց բնակարան ըրած էին կը կարծուէր . և հիւսիսային եւրոպացի բնակիչները և Դերմանացիներէն սերած ազգերը ասոնց զարմանալի զօրութիւն ունենալուն կը հաւատային** ։ Հաւանա

* Սուրբն Ներսէս հայրապետը որ այս բանիս յիշատակը մեզի հասցուցած է՝ կ'ըսէ՝ որ այս տեսակ ծառերու մէջ գեւեր կը մանէին եւ մարդոցմէ պաշտօն կը խնդրէին (Ընդհանրական . եր. 238—253 . Տպ. Վենետ. 1838) ։

** Կրիմի . Գերմ. քիցաբ. հոբ. Բ. Գլ 21. եր. 612—619

կան է՝ որ փրկչական թուականէ երկու հազար տարի
յառաջ Հայոց պաշտած «» և Բարբե ծառերը այն հիւն
ւտեանը գերազոյն կարգի դադալար մը յայտնելու կը
ծառայէին : ասոնց խորհրդական և նուիրական նշանա-
կութիւնը գտնելու միջոցը չունիմք , տեղեկութիւնները
պակասաւոր ըլլալուն համար : Ուստի եղածները այսպէս
մուսաթին պէս այս տեղս յիշելը բոլոր կը սեպեմք :

Ծանօթութիւնք է. յօդուածոյն

(4) Արմա իր՝ Երևանայ մօտ Սէրտարապետի հտ.
հարաւակողմն է :

(2) Խորենացւոյն տատմութեան մէջ «*սոս անսանձիւր է*» ցովհանէս կաթուղիկոսի իմ տպած օրինակիս մէջ (Խր. 13) Անուշաւանայ սոսանաւոր իրբն մականուն տրբուած է՝ որ «*սոս Զաւոյն Զաւորաւ Ըսել է*» Եւ այս վերջինս Խորենացւոյն ընթերցուածէն ընտիր սեպեցի:

(3) Պրինիոս (Բնակ . պատմ . Գր. ժ. Գլ. 2) կրթե թե-
կաղնին նուիրում էր Եուբդէրի (Արամա զդայ) ,
դարնին՝ Ապոլոնի . ճիւթենին՝ Աթենասայ , և բարտին՝
Հերակլէսի , և ծառերն ընդհանրապէս չստատածներու
մէջեան սեպում էին :

2

Արդէն մեր ընթերցողաց ուշադրութիւնը հրաւիրած եմք նախնի Հայոց մէջ Միհր յասաուաժոյն ընծայ-

և. Ժէ. Զորու. ի մոտ արդունէին հէտն արտաշատէնը, քանի զնկարագրարանիւննէնէրը
և հնազանդութեան գիտորէրը վերադարձը յարաւանք հանրաւ Երկունաց աշ-
խարհաց աշխարհաւանէն ՉԶ՝ յաջի 1862 եր. 154—176, և Ին-
չէն՝ Սաբէտիւն, և Սաբէտիւն աշխարհ, հարս. Բ. եր. 223—225):

ուած պաշտամանը վրայ : Ասիկայ աներեւոյթ ջերմութեան՝ որ հոգի կ'ըստի, չափաւածն էր, և այս հոգի քսուածին երևելի յայտնութիւնն էր իւրիւր : Այն ուղ տեսանք որ աս նիւթական կրակը գրեթէ բոլոր մեծ չափոսանի մէջ կը պաշտէին հոգի + ոգի ըսելով : Պարսկաստանի Հայոց մէջ մինչև հիմայ յամառութեամբ մնացած հեթանոսական արարողութեանց քանի մը հետքերէն կրնամք փտահութեամբ ենթադրել որ ասանք հեթանոսութեան ժամանակն ալ գործածական էին : Ասով վառուած կրակի բոլորափքը՝ իբրև կրօնական բան մը պարենն ու ցատկըրտելը կը հասկցնեմ՝ որ մինչև հիմայ կայ, և սովորաբար Տեառնդառաջին կըլլայ : Եւ խորնթաց օրը՝ երեկոյեան ժամերգութեան ատենը եկեղեցւոյ բակը շուտով բռնկող փայտերով կրակ մը կը վառեն՝ մանաւանդ փշտո մաղառներով : Կրակը բրդաձև կը ճարճանայ, և սովորութիւն է վայրի պտուղներով զարդարել, որոց մէջ առաւելապէս փշտո (իյոտէ) գտնուելու է : Դոյս աղմուկը և նոր հարսեր այն կրակին թով բոյորակ ձևով կը կենան, և ասանց մօտ՝ երկտասարդներու և պատանեաց խումբն բաղմութիւն մը կըլլայ : ասոնց մէկը կրակը կը վառէ, և այն ատենը բոլորակաձև կեցողները ծանր և վեհ կերպով մը կամաց կամաց տեղերնէն շարժել կսկսին կրակին բոլոր : Քանի որ բոցը կըրարձրանայ, շարժումը կը շուաղենն ոտքերը չափով դեռնին զարնելով, որ առաջ կամաց և երթալով ամուր կըլլայ : Այս պարը կը քշէ մինչևոր բոցը լջնէ : Այն ատենը իրարմէ կը զատուին կը ցրուին, և անոնց տեղը նոր փեսաները կուգան, հետերնին կըլլան նշանուած երիտասարդներ և պատանիներ՝ որ մեծ ճարպիկութեամբ կրակին վրայէն ցատկել կսկսին : Ասոնցմէ ետքը՝ երբ բոցը մարելու կը մօտենայ՝ կարգը նոր հարսերուն կուգայ, բայց ասոնք կրակին վրայէն ցատկելու տեղը քովէն կանցնին վազելով : այս արարողութիւնն ինչպէս ըլինք՝ իրիկուան ժամէն ետքը ամէն մարդու գացած ատենը կըլլայ :

Ամենեին տարակոյս չկայ՝ որ այս տօնին սկզբնաւոր

բութիւնը հեթանոսութեան շատ հին ժամանակէն է .
Արդեօք Հայերը ի՞նչ խմատ կուտային այս կրօնական
խաղուս : Ասոր վրայ կարծիք ընելու ո՛չ կարող եմք և
ո՛չ կամք ունիմք : Սոցդ բան մը կայ , և այս է՝ որ
կրակը՝ մաքրողական զօրութիւն ունի կը կարծէին ,
ուստի անոր վրայէն ցատկոյնները մաքրուած կը սե-
պուէին . արեւելեան քրիստոնէական եկեղեցին ամէն
ատեն հեթանոսութեան այսպիսի մկայորդներուն հա-
կառակեցաւ՝ որոնք իր ժողովրդեանը մէջ կը տեւնուէ-
ին՝ ինչպէս որ Մովսէս մարգարէն ալ ժամանակով այս-
պիսի հեթանոսական արարողութիւնները կարգիւէր .
(Ք. Օրին. Ժ. 9—10) .

Եթէ հարկ է ըսել՝ արեւմուտը ալ բոս բաւականին
աշխատեցաւ այսպիսի սնապաշտական արարողութիւն-
ներու դէմ մաքրուելու . իսլանտայի մէջ ալ այսպիսի
արարողութիւններ կը գտնեմք՝ որ հեթանոսական են ,
եւ մեր ժամանակը Պարսկաստանի Հայոց մէջ կան , եւ
շատ հաւանական է որ իսլանտացիք իրենց բուն նախ-
նի հայրենիքէն բերած են : Տակաւին մօտ ժամանակ-
ներս ծերերը կրակին բոլորտիքը դառնալով կրնէին ու-
ղօթքին , և հետու ճամբայ մը երթալու եղողները՝ եր-
թալու ճամբաներնուն դէպ ի հակառակ կողմը կրակին
վրայէն կը ցատկէին , ամուսնանալէն առաջ ալ այս մի-
ջողովս կը մաքրուէին , պատերազմի երթալուներն ալ
այսպէս ընելով անխոցելի մնալ՝ կը կարծէին . բոցը ե-
թէ մարելու եղանակին մէջ ըլլար , աղջիկները կուգային
վրայէն ցատկելու՝ դեղեցիկ նշանածի վիճակելու փա-
լիք մ' ունենալով մտքերնուն մէջէն , և այլն , (տե՛ս
ժէքրօսայի վերոյիշեալ գրուածոյն մէջ) : Ասոր նման ա-
րարողութիւններ հիւսիսային Եւրոպայի մէջ ալ կը գըս-
նուին մեծ Ռուսաստանի և չերմակ Ռուսաստանի Սըք-
լավոններուն մէջ : Եւրոպացուց և Հայաստանցուց պէս
ասոնք ալ՝ վառուած կրակը մաքրիչ զօրութիւն ունի կը
կարծեն : Հեթանոս Սքլավոնները կը կարծէին ալ որ
կրակը տարալիւիսիկ ակտերէ և հիւանդութիւններէ
կը պահպանէ .

Հայք իրենց չաստուածներուն պաշտօնին յատկացուցած կուտուռները Բեթան կանուանէին : Իմաստունները այս բառիս ուստի՞ ըլլայր դեռ գտած չեն : Մենք կը կարծեմք թէ Միհր չաստուածոյն անունէն ելած ըլլայ՝ որ ասոր արմատը կըլլայ : Հաւանական է որ ասոր առաջին ձևը Բեթան կամ Բեթան ըլլայ : Թէ որ մեր կարծիքն ընդունուի՝ այս բառս ըսել կըլլայ Միհրի պաշտաման տեղի : Մեզ բաղդաւոր կը համարիմք եթէ այս մեր դիտողութեան ու չափիր ըլլան հայկական հնագիտութեան հմուտ իմաստունները :

Վերոյդրեւոյս պատշաճող Բեթան բառն ալ կը դրոշմեմք հայ հեղինակաց գրոց մէջ : Հոյ իմաստունք մինչև հիմայ սխալ կարծիք ըրած են երբեմն մեհեան և երբեմն սեղան հասկնալով : Այս տարբերութիւնը բառին իմաստին վրայ ճիշդ գաղափար չունենալէն առաջ կուգայ : Այս բառը կը գործածեն Ագաթանգեղոս և Մովսէս Խորենացին , և ասոնց ըսածը մտադրութեամբ քննելով , կը գտնեմք որ ասոնք այս բառն Բեթան բառին հետ նոյն նշանակութեամբ չեն առներ , այլ երկուքին ալ զատ զատ նշանակութիւն կուտան : Բայտնի է որ , ուր որ Բեթան բառը գործածուած է՝ չաստուածոյ մը սեղան կը նշանակէ՝ որուն վրայ անասուն կը զոհէին կաթնուէրներ կը դնէին . (տես Ագաթանգեղոսի հոյեքէն Բեթան , Իր . 29. 30, 45. 46. 586. 602. 603ը : Մովսէս Խորենացի . Բ . 18. 40. 66. 77 . Գրք . Գ . 14. Եր . 32. 38) :

Մէկ մեհեանի մէջ քանի մը բաղին կրնար ըլլալ , և ասիկայ՝ Բեթան Բեթան կը նշանակէր բոեխուս նոր պաշտօն մ'է :

Բառին արմատն է Բեթ , հին սլաւոններէնի պէտքով առնէն և մասնաւորապէս յատուկ անուններու կից կը գրա-

նուի . Բ-գ-դ-ն , Բ-գ-դ-ն , Բ-գ-դ-ն , Բ-գ-դ-ն , և Բ-գ-դ-ն կը նշանակէ « աստուած » : Ուստի Բ-գ-դ-ն ըսել կըլլայ՝ « աստուծոյ սեղան » : Թէ՛ նոյն իսկ մեհեանին մէջ ըլլայ՝ Թէ՛ կուռքին առաջը (Խորեն . Բ . 77) Թէ՛ որ և իցէ չաստուծոյ մը նուիրեալ մեհեանի մը մէջ (Նոյ . Բ . 14) , և Թէ՛ մեհեաններէ բնաւ կախում չունեցող պարագաներու մէջ՝ զոր օրինակ քրմապետի մը գերեզմանին վրայ (Նոյ . Բ , 66) :

Բ-գ-դ-ն բառին նշանակութիւնը սալէ ետքը՝ հարեւանցի մը ասոր արմատն եղող Բ-գ-դ կամ դ-կ-բառին վրայ ալ խօսիմք՝ որ հին պարսկերէնին մէջ և յատկապէս յատուկ անուններու մէջ կը տեսնուի , ինչպէս են Պ-կ-բ-ն , Պ-կ-բ-դ-ն , Պ-կ-բ-դ-ն , Պ-կ-բ-դ-ն , Մապոն որ է Մ-կ-բ-ն և այլն :

Եւ այսպէս Բ-գ-դ-ն և Բ-գ-դ-ն բառերուն ծագումը ղէնտ լեզուէն ըլլալէն առնելով՝ մեր կարծեացը հաստատութիւն կը դանձմք՝ Թէ՛ հին ժամանակը Հայոց կրօնքը անտարակոյս Պարսկց կրօնքին հետ մէկ տեղ մէկ աղբիւրէ ելած էր :

Ժ

Մէջերնին մեհեան կամ բազին դանուելով սրբազան համարուած քաղաքները և գեղերը՝ ինչպէս որ Զենոբ Գլակէն և Ագաթանգեղոսէն և Փաւստոս Բիւզանդէն եւ Մովսէս Խորենացիէն գիտեմք , ասոնք էին :

Ա . Արմաւիր : (Մովս . Խոր . Ա . 20 , Բ . 12 . 73) :

Բ . Արտաշատ : (Ագաթ . Եր . 380 , Խոր . Բ . 49) :

Գ . Բագարան : (Խոր . Բ . 40 . 49) :

Դ . Բարբէ լեւը (Զենոբ . Եր . 36 : Բիւզանդ . Գ .

14 . Եր . 38 . և , Ե . 25 . Եր . 218 . 219) :

Ե . Ունի ամրոցը : (Ագաթ . Եր . 386 : Խորեն . Բ . 14 . 12 . 53) :

Զ . Է . Մծբլն , Եղեւիտ : (Խոր . Բ . 27) :

Բ. Սշտիշատ (Զենոն . եր. 25 . 29 . 36 : Ագաթ . եր. 603 : Խորեն . Բ. 12) :

Թ. Բագաւան (Ագաթ . եր. 608 , Խորեն . Բ. 66 . 77) :

Ժ. Թորդան (Ագաթ . եր. 583 : Խոր. Բ. 14) :

ԺԱ. Թիւլ . (Ագաթ . եր. 587 : Խոր. Բ. 14) :

ԺԲ. Երիզա , Կամ , Երէզ (Ագաթ . եր. 587 : Խորեն . Բ. 14) :

ԺԳ. Բագաւան (Ագաթ . եր. 590 : Խորեն . Բ. 14) :

Նախնի Հայերը ոյս ոտան և երեք նուիրական քաղաքներուն և գիւղերուն մէջ իրենց Հաստուածները կը պաշտէին և անոնց զոհ կըմատուցանէին : Հայոց աշխարհագրութիւնը ասոնցմէ զատ ուրիշ քաղաքներ ալ կը յուշունէ՝ որոյ անունները քուրմերէն առնուած կերևին : Հաւանական է որ Ժամանակաւ ուրիշ Հաստուածներու կուռքեր ալ եղած ըլլան՝ որոց վրայ ազդային պատմիչները մեզի տեղեկութիւն տուած չեն : Այսպէս են՝ օրինակի աղադաւ , Պակարճօտաշտ , Բագնայր , Բագրեւանդ , և ըն :

ԺԱ.

Կուտուածներուն ծառայութիւն ընող Էրիկ մարդիկ ալ կըլլային՝ կնիկ մարդիկ ալ . Էրիկ մարդոց անուն կուտային Էրիկ և կոնանց՝ Էրիկ (1) : Ասոնց ծաղումը և ստուգորանութիւնը անյայտ կը մնան :

Հայ ուսումնիչները բնաւ բան մը չեն գրուցեր քուրմերուն կազմութեւնը կամ քլմութեան վրայ : Մարաբասի ըսածին նայելով՝ առաջին քուրմ եղաւ Հայկայ որդին Արմենակ՝ Քրիստոսէ 2026 տարի առաջ , և առաջին անգամ սօս ծառերու նուիրական անտառ մը տնկեց : Անիկց ետքն է Լեւուշաւան՝ Քրիստոսէ 1725 տարի առաջ՝ որ յիշեալ անտառին մէջ կատարուած պաշտօնին գաղտնեացը նուիրեալ ըլլալուն համար՝ ասանք

ըսուեցաւ (Խորեն. Ա. 20): Ասոնցմէ ետքը կուգայ վա-
հագնի սերունդը՝ Քրիստոսէ 520 տարի առաջ (անթ.
Ա. 34), որ նախահայրենի շատուածներուն կարգի միտ-
նելէն ետքը՝ քրմութիւնն իրենց անցաւ իբրեւ ժառան-
դութիւն: Վաղարշակ, Քրիստոսէ 150 տարի առաջ՝
ասոնց մեծ քրմապետութիւնը հաստատեց՝ Հայաստա-
նի ամէն քուրմերուն իշխելու արտօնութիւն տալով
(անթ. Բ. 8) և վահնունիք անուանեց: Այն անունը վը-
րանին մնաց մինչև Փրկչի 89 թուականը, որ Տիգրան
Բ. թագաւորը ասոնք հանեց քրմութենէն, որ իրենց
ցեղին վրայ մնացած էր 600 տարիէն աւելի:

Կը տեսնենք որ Հայկազանց պետութեան ժամանա-
կը՝ քրմապետութեան պաշտօնը միշտ թագաւորական
ցեղին մարդոց մէկին վրայ էր: Արշակունեաց Հոյոց
թագաւորութեան ժամանակն ալ այսպէս եղաւ: Ե-
րուանդ՝ որ Փրկչի 58 թուին թագաւորեց՝ իր երուազ
եղբայրը Բագարան քրմապետ ըրաւ (Խորեն. Բ. 40) և
Արտաշէս Գ. Փրկչի 78 թուին թագաւորելով՝ Անի ամ-
բոցի Արամաղկայ մեհեանին քրմապետ ըրաւ իր Սա-
թան տղան (անթ. Բ. 53 և 66): (2)

Հայաստանի մէջ քուրմերը կերպ մը ստորակար-
գեալ իշխաններու կարգ մտած էին. (ստորակարգեալ
իշխան ըսածը անոնք էին՝ որ թագաւորին իշխանութե-
նէն թէպէտ կախումն ունէին, բայց իրենց երկիրը բա-
ցարձակ իշխանութիւն կը վարէին իբրեւ թագաւոր: Ի-
րենց վեհապետ թագաւորին որոշեալ տուրք մը կու-
տային. թագաւորն եթէ պատերազմ ունենար՝ զօրք
ալ կուտային. տակից աւելի կախում մը չունէին թա-
գաւորէն) Դոնէ Արշակունեաց ժամանակն այսպէս էր,
վառն զի, ինչպէս պատմիչը կ'ըսէ, վաղարշակ մեծ
արտօնութիւններ տուաւ վահագնի ցեղին. քուրմե-
րուն կարգին գլուխ ըրաւ և մեծ նախարարներուն կար-
գին մէջ դրաւ որ վահնունիք ըսուեցան (Խորեն. Բ.
8): Այս արտօնութիւններովս Հայաստան քուրմերը պե-
տութեան մէջ պետութիւն կազմելու պէս էին, զօրք
ունէին՝ որ բոլոր սեպհական երկիրները կը կենային

(Ջենոթ. եր. 28. 37)։ Պատերազմի ատեն այս քորքը կը ժողվուէին . քրմապետին առաջնին կանցնէր . և փող չաչելով թշնամուն վրայ կը յարձակէին (անթ. 23) . ա. նանկ սեպելու է որ ասոնց գտնուած պատերազմը անշուշտ կրօնական հանգամանք մը ունենալու էր : Բաւական է յիշել այն կռիւները՝ որոց դէմ կենալ հարկ եղաւ Տրդատ թագաւորին և Հայոց նախարարներուն և իշխաններուն , Ս. Դիգոր Լուսաւորին ձեռք քըրիստոնէութիւնը ազգին մէջ նոր մտած ժամանակը : Ասոր պատիւթիւնը դրած են ժամանակակից պատմիչներ , ինչպէս են Ջենոթ Գլակ և Ագաթանգեղոս՝ որոց մէկը Սրբոյն Գրիգորի աշակերտն էր , և միւսը՝ Հայոց Տրդատ թագաւորին դիւանաւարէրը :

Քուրմերուն հարստութեանը և հողի տէր լլլալուն եւ երկիրներուն բաղմամարդութեանը և ընտանի ա. նաասուններուն շատութեանը վրայ մեր ընթերցողաց գաղափար մը տալու համար՝ անոնց առաջը կը դնեմք հետաքրքրական հաստուած մը՝ որւէ հեղինակը՝ չորրորդ դարուն սկիզբը Տարոն գաւառին մէջ հնդիկ շատուածներուն պաշտօն տանող քրմաց ստացուածոց վրայ կըխօսի : Ասոնց ձեռքն էին շատ մը գիւղեր . Տում 900 տուն և 400 ձիաւոր . Խորնէ 1906 տուն՝ 700 ձիաւոր և 1007 հետեակ . Բրեխ՝ 1680 տուն՝ 1080 ձիաւոր և 400 հետեակ . Կէչք (Կետեղք) 1600 տուն՝ 800 ձիաւոր , 600 հետեակ . Բազու (Բուզու) 3.00 տուն՝ 1040 ձիաւոր , 840 նետ նետող , 680 նիզակաւոր և 200 պարսաւոր (Ջենոթայ գրքին մէջ 280 դրուած է) հետեակ : Չորրորդ Հայոց նահանգին Հաշտենից գաւառն ամբողջ ասոնց անասուններուն արածելու տեղ յատկացած էր : Այն գեղերն՝ որ ամէնն ալ երևելի էին՝ սկիզբէն կուոց պաշտամանն յատկացած էին Հայ իշխաններէն՝ որ հիւմայ , այսինքն Սրբոյն Գրիգորի ժամանակը՝ եկեղեցւոյ տունին 32 տարուան համար (Ջենոթ . եր . 20 և 33) : Այս նշանաւոր հաստուածը մեզի վիճակագրական ընտիր տեղեկութիւն կուտայ հին ժամանակի Հայոց քուրմերուն և մեհեաններուն վրայ : Այս տեղս կը տեսնեմք :

որ հնդիկ կուռքերուն քուրմերը և անոնց պաշտօնեաները միայն Տարոն գաւառին մէջ ունէին 6 մեծ գիւղ. 12298 տուն, և քուրմերը իրաւունք ունէին անասուններն Հաշտեանք արածելու՝ որ Տարոնոյ հարաւային արեւելեան կողմն էր, և ձեռքերնուն տակը 7847 ալ պատերազմող զօրք ունէին — :

Եոյն Տարոն գաւառին Աշտիշատ քաղաքը իր շրջակայ երկիրներովը, ուր վահագնի և Սնահիտ և Սատղիկ չաստուածուհեաց մեհեանները կային, վահագնի ցեղի կամ վահնունեաց ձեռքն էին : Քուրմերուն և գլխաւորապէս քրմապետաց ունեցած գանձը Մովսէս Խորենացուն սա պատմութենէն կը հասկցուի : Արաւշէն Գ. Թադաւորին սպարապետը Սմբատ երբ Երուանդայ յաղթեց՝ Բադարան մտաւ և Երուաղ քրմապետը մեռցնելով, անոր ամէն ունեցածները վերցուց տարաւ Թադաւորին տուաւ : Կա ալ հրաման րբաւ որ Պարսից Դարեհ Թադաւորին ընծայեն՝ որ Երուանդայ դէմ իրեն օգնած էր (Խորեն. Բ. 48) : Կրնայ հասկցուիլ ասիկց քրմապետին ունեցածներուն արժէքը և ճոխութիւնը՝ որ Արեւմտեան Ասիոյ մեծ Թադաւորներուն մէկին ընծայուելու արժանի սեպուեր է : Երուաղայ իրեն սեպահական եղած գեղերուն մէջ գերիներ կային : Արաւշէն ասոնք իր սպարապետին տուաւ (ար.) :

Հայոց քուրմերը հեթանոսական իմաստութեան խորհուրդներուն աւանդապահն էին՝ որ ուրիշներուն սորվեցնելու համար դպրոցներ ունէին, և ասոնք մեհեաններուն մէկ մասը կը սեպուէին (Ագաթ. Ե. 580 : Խորեն. Բ. 27) :

Քուրմերը՝ որ կրթեալ և իրենց հայրենեաց քաղական կենաց գաղտնեաց հմուտ մարդիկ կոչւային՝ իրենց յատուկ արտօնութիւն ունէին պատմութիւն կամ մանաւանդ տարեգիրք գրելը : Թէ՛ կրօնական և թէ՛ քաղաքական կենաց օրական պատահարները օրովը կարձանագրէին, Նախնի Հայոց մէջ այս գրուածներս ընդհանրապէս յիշատակ պատմութիւն ըսելով կը ճանչցուէին, ասոնց հեղինակ քուրմերուն մէկին անունը Խորեն

նայիէն կստվրիմք, որ էր Անի ամրոցին Ողիմպի քուրմը, փրկի թուականութեան առաջին դարու վերջերուն մօտ: Կերևի որ ասոր գրքէն օգուտ քաղած է պատմիչը (Խորեն . Բ. 48) :

Այս արտօնութեամբս մեհեանները դիւանատուն ալ կունենային, որոց հոգը և պահպանութիւնը քուրմերուն և նոյն իսկ թագաւորին խնամոց կը վերաբերէր (Խորեն . Բ. 27) : Գլխաւոր դիւանատուն և պատմական յիշատակներուն պահուած աեղը Անի ամրոցը Աւրամօղդայ մեհեանն էր : Բարդաժան անաւանի Գնոստիկեան աղանդաւորը երկրորդ դարուն կէսին Հայաստան գալոյց հիմնելու և շակերտներ հասցնելու ջանքը անպտուղ գտնելով՝ Անի ամրոցը գնաց պատմական և կրօնական յիշատակադիրները կարգալու, և երկու կտոր գերք յօրինեց, որ հաւանական է թէ շատ հետագործրական պիտի ըլլան, բայց դժբաղդաբար մինչև մեր ժամանակը հասած չեն : Ասոնց մէկին մէջ բաղդի և կուռքերը պաշտելու վրայ կը խօսէր, միւսը Հայոց թագաւորներուն պատմութիւնն էր, (Խորեն . Բ. 46) :

Գոնէ այս հռչակաւոր Գնոստիկեանին առաջին դարձը ձեռքերնիս եթէ հասած ըլլար՝ ուրիշ աղդային յիշատակադրեր չունենալով ալ կրնայինք հին Հայոց կրօնքին վրայ աւելի կարգաւորեալ և ընդարձակագոյն գաղտնար մ' ունենալ : Բայց ժամանակն այս հարկաւոր ընթացքը անջնջելի ընթացքովը ժամանակը մեղնէ խլելով՝ հեթանոս Հայաստանի այդ ընտիր յիշատակադիրը այդ կերպով մեզ զրկեր է : Բնտի այս պարզ բացատրութիւնը մեր ընթերցողաց աւանդելու համար բաւական կը սեպեմք այս համառօտ և դժուարիմանալի և անկատար անդեկութիւնքս :

Արդեօք այս դժուարին և հետաքրքրական խնդիրս կարողացանք քիչ մը լուսաբանել : Ասիկայ այնտիտի կէտ մ' է՝ զոր այս աեռակ մասնաւոր հետազոտութեանց ձեռնահաս տնձինք կրնան որոշել :

Ծանոթութիւն ԺԱ. յօդուածոյն

Պետոսի սոյարապետութեան տակն եղող Հռովմայեցի Լեզէոններուն վրայ Պարթևք յաղթութիւն ըստանալէն յետոյ՝ Պարթևայ վոյրդեսոս (ըստ մեզ վաղարշ) թագաւորը Ներոն կայսեր գեսպաններ ու նամակներ զրկեց իմացնելով՝ որ իր Տրդատ եղբայրը Հայոց թագաւորական աթոռէն ինչալով չէր հրաժարուեր նոյն կորսուած թաւր վերստին ձեռք բերելու համար Հռոմ երթալ, թէ որ իւր քրմութեան պաշտօնները ազելք չլլային (Տակիտոս • Գրքեր • ԺԱ. 24)։ Ըստ այսմ կրնանք ենթադրել որ՝ Պարսկաստանի պէս՝ Հայաստան ալ շատ անգամ Արշակունի թագաւորները քրքմապետութեան պաշտօն ալ կը վարէին։

Վերջին ԽՕՍԲ ՄԸ

Մեր հետադարձութիւնները վերջացուցած տեղերնիս ըստ պատշաճի խօսք մ'ալ աւելցնեմք։ Իմաստուն մարդիկ վանայ սեպածև արձանագրութեանց մէջ Հայաստանի Հալտիա անուն կուռք մ'ալ կարդացեր են։ Հոյ պատմիչներուն մէկին ալ գրուած ոցը մէջ՝ որքան որ մեր ձեռքը հասած են, ասոր յիշատակութիւնը տեսնուած չէ։ Բայց Հալտիա անունը Խօրասպատի մէծ արձանագրութեան մէջ ալ կը պատահի՝ որ հրատարակուած է մօտ ատեններս, (Գրք. Խալդէոս 1863 թ. -ին յունար, Գրք. Խալդէոս 1863 թ. -ին յունար, Գրք. Խալդէոս 1863 թ. -ին յունար)։ Խօրասպատի պողատին այն մեծ արձանագրութիւնը՝ զոր Օրբէր և Յովակիմ Մենոն հրատարակած և մեկնած են, կը գրու-

նուի յիշեալ պարբերականին 14 և 15 երեսները : Այս արձանագրութիւնսկըսէ՝ որ ասիկայ Հայոց Ուրսա թագաւորին պաշտած աստուածն էր՝ զոր Ասորեստանեայց Ուրկոն թագաւորն անկից առած վերուցած էր իբրև աւար պատերազմի : Այն Ուրկոնն՝ որ Սլաւ թարգմտնութեան մէջ առ և Աստուածաշունչի հայերէն թարգմանութեան մէջ առ Կ'գրուի (Եսայի. Ի. 4), Եսայի մարդարէին ժամանակակից էր, քրիստոսէ 726 տարի առաջ, և այն ժամանակը Հայոց թագաւորն էր Պարոյր՝ Հայկազանց ցեղէն՝ որուն թագաւորութեան ժամանակն է քրիստոսէ 748—700 տարի առաջ : Թէ որ Ուրսա կամ Ուրթա անունը ճիշդ է՝ այս թագաւորս Պարոյրը ըլլալու է * :

(Տէ՛ս և Ուրսաւնի՛) Հերոսոսի պատմութեան Ռաբմանութեան իւրիշ՝ Ասորեստանեայց թէ Կայսրութեան Ժամանակագրութեան և Կայսրութեանը իւր իւր առանձին հաւել : Ա. Զննութեան Ի. եր. 473 :

* Պարոյր անունը Հայոց լեզուին մէջ նշանական բառ մ'է եւ կարելի է որ յիշեալ արձանագրութեան առաջ կամ առջեւ բառը հայերէն բառին թարգմանութիւնն ըլլայ :
Մ. Թ.

Ա Ձ Դ

Ամաստեարիս 393 երեսին 32 ատղին մէջ գտնուած վայելուչ բառը վայելող պիտի ըլլայ :

Վ Ե Պ

Հ Ա Ճ Ի Ս Ա Փ Է Ր

ԹՈՒՄԵ Ի ՍԵՄԵՐՂԵՍՏ

(Շարձակ-թիւ . ՏԷ . ԹԷ . Զ . ԵԷ . 378)

ԺԵ .

ՆՈՐ ԼՈՒՐ

Միւս առաւօտ Մօլթօֆ իւր կնոջ ներքնասենեակը մտաւ , ճիշդ այն վայրկենին՝ յորում Մարթա տակաւին նոր կը զարդարուէր . Մարթա ղինքը տեսնելով՝ զարմացման և դժգոհութեան նշան մ' ըրաւ :

Զօրապետը տխուր և մտադրաւ կերպարանք մ' ունէր , որ իւր սովորաբար զուարթ դէմքին և բարեսէր ու քաղցր նայուածքին չէր համապատասխանէր , անհանգիստ և վարանեալ կը թուէր , Մօլթօֆ սենեկապան կինը տեսնելով՝ որ կոմսուհւոյն վարսերը կըյարդարէր , իսկոյն յօնքերը պուստեց :

Մարթա՝ որ գլուխը Մօլթօֆին դարձուցած էր , և

կարծես, իրենց օրական յարաբերութեանց կանոնին հակառակ այսպիսի տարածամ այցելութեան պատճառն իմանալ կուզէր, իւր էրկան անսովոր կերպարանքը նըշմարելով՝ ներքնապէս յուզուեցաւ :

Մօլօթօֆի իւր կնոջ քով նստաւ, և անոր ձեռքը համբուրելով,

— Մարթա՛, ըսաւ դաղղիերէն, ձեզի հետ քիչ մը իջեցիք ունիմ :

— Աստուած իմ, ի՞նչ տխուր կերպարանք, պատասխանեց Մարթա, ժպտել կեղծելով. խօսեցէ՛ք, պատրաստ եմ ձեզ լսելու :

— Կը փափաքիմ որ առանձին խօսիմք :

— Մի և նոյն բանն ըսել է եթէ դաղղիերէն խօսիմք, Բաթրինը բնաւ չհասկնար :

— Ա՛յ, բայց իւր ներկայութենէն անհանգիստ պիտի ըլլամ : Կ'աղաչեմ, սիրելի՛դ իմ, հաճեցէ՛ք զինքը դուրս հանելու քանի մը վայրկեանի համար :

Մարթա՛ հեղձամղձուկ հառաչանք մը հանելով,

— Շատ լաւ, ըսաւ, ուրախ կերպ մը ցուցնել չանալով. Բաթրին՝ զմեզ առանձին թողէ՛ք :

Երբ ստարադեօրը կոմսուհւոյն հետ առանձին մընաց, ծունկի եկաւ, ձեռքերը խաչաձև իւր կնոջ ըղգեստին վրայ դրաւ, և գորովալիւ աչօք Մարթային վրայ նայելով.

— Մարթա՛, ըսաւ, ի՞նչ ըրի ձեզի :

Կոմսուհին՝ այս քաղցր և տխուր ձայնով եղած հարցմանէն զարհուրելով,

— Բարեկամն, թոթովեց, ըսածնիդ չեմ հոտիւնար :

— Չեղի անհաճոյ երևելու ի՞նչ յանցանք դորձեցի, հարցոյց Մօլօթօֆ :

Մարթա՛ ձեռքն իւր էրկան ուսին վրայ դնելով,

— Եւ ոչ մէկ յանցանք, պատասխանեց բռնազօսեալ ժպտով մը. յիշաւի, խիստ տարօրինակ գաղափարներու կը ծառայէք :

— Ինչո՞ւ ուրեմն, սիրելի՛դ իմ, ըսաւ Մօլօթօֆ, ինձ նկատմամբ բողբոջին փոխուած էք : Երկու ամիսէ

ի վեր, միայն խնջոյից ժամերուն և պաշտօնական ընդունելութեանց ատեն կը տեսնեմ զձեզ : Երբ մասնաւորապէս ձեզ հետ տեսնուիլ ուզեմ, երբեմն հիւանդութիւն, երբեմն ալ յոգնութիւն, կամ ո՛ր և է բան պատճառելով, կերպով մը առաջարկութիւնս կը մերժէք :

— Բարեկամս, պատասխանեց Մարթա, դուք զիս չափ կը սիրէք, ինչպէս որ երէկ ձեզ քսի, բայց զիս բաւական չէք ճաննար : Վայրկեաններ կուգան՝ յորս մեք կանայքս ջղային և անհանգիստ կ'ըլլամք : Աղեքսանդր, կը խոստովանիմ որ երկու ամիսէ ի վեր խիստ անհանգիստ եմ : Ուրեմն ներեցէք ինձ, կը յուսամ որ շուտով այս փիճակէն կ'ազատուիմ :

Մօլօթօֆ իւր ոտից ամանները բռնելով,

— Գիտէք, ըսաւ Մարթային, որ ես ձեր ամենէն անձնուէր դերին եմ, և եթէ երբեմն կը դժգոհիմ, անոր ալ ներեցէք :

Յետոյ ելաւ և իւր կինը դրկելով,

— Մարթա՛, ըսաւ, դժեղ այնչափ կը սիրեմ, որ ալ չեմ կրնար բացատրել : Եթէ զքեզ կորսնցունեմ, կամ կը մեռնիմ կամ կը խենդենամ. եթէ ուրիշ մէկը ինձմէ քու սէրդ յափշտակէ՝ ա՛հ, այն ատեն, վայ այն մարդուն . ծեր և կարի հեղ եմ, բայց եթէ քեզի դըպիւն . . . . .

Սպարապետին կերպարանքը վայրկեան մը սպառնալից ձև ս'առաւ, և իւր հանգարտ և խաղաղ տըքերէն, կարծես, սկսան կայծակներ ցայտել, մինչև քիչ մնաց Մարթա պիտի նուաղէր. բնաւ իւր էրկան ձայնն այսպիսի ուժգնութիւն ունեցած չէր : Մարթա հասկցաւ՝ թէ սպարապետն առ ինքն սիրով առջորեալ իւր նպատակին մէջ հաստատուան պիտի մնայ : Երեզլ մէկ կողմ դարձուց՝ որպէս զի Մօլօթօֆ իւր գիմաց գունաստութիւնն և գեղնութիւնը չ'շնաւէ :

— Աղեքսանդր, ըսաւ Մարթա քիչ մը ահեղ ձայնով, գիտէք որ ձեզնէ դատ ոչ զոք կը սիրեմ և կամ սիրած եմ . . . . .

— Ո՛հ, Մարթա՛, հրեշտակդ իմ, մինչև ցայսօր Ասաուծոյ շնորհակալ եղած եմ՝ ինձ քեզի պէս կին մը շնորհելուն համար, Առ իս ցցուցած սէրերնիդ չափաւորանց է, դուք անհամեմատ դեղեղկութիւն ունեցող երիտասարդ արարած մ'էք, մինչդեռ ես ծերացած եմ:

— Պճնասէր, ընդմիջեց Մարթա, մատով սպարապետին սպառնալով, թէպէտ յիշուն տարեկան էք սակայն և այնպէս շատ երիտասարդներէ աւելի լաւ էք:

— Նոյն իսկ Պասալսքիէն ալ աւելի լաւ եմ, հարցուց, քիչ մը չարութեան մտքով:

Մարթա բարձրաձայն ծիծաղելով,

— Պասալսքիին վրայ ալ կը նախանձիք, ըսաւ. ա՛հ, տարօրինակ բան, իրաւունք չունիք:

— Չեմ նախանձիր, պատասխանեց Մօլթօֆ, բայց ըստ իս միշտ ձեր քով յաճախելն անհամ և անվայելու է:

— Կ'ատաճողմընեմ զձեզ որ քան զիս անհամ չէք դատեր, որովհետեւ արդեւեցի որ ալ իմ քով չյաճախէ. Հիմա Պասալսքի Կօրէֆ օրիորդին վայելուչ յարգանքներ կուտայ, կարծեմ ասիկա ձեզ ըսած եմ . . . . .

— Այո՛ . . . . . բայց երէկ իրիկուն:

— Ո՛հ. եթէ երէկ իրեն ըսածներս լսած ըլլայիք, պիտի խնայիք՝ թէ նա ձեր երջանկութեան ո՛րչափ փնասակար մէկն է: Դաձեալ կը կրկնեմ՝ թէ Կօրէֆ օրիորդին սիրահարած է:

— Ի՞նչպէս Լիզայս մարդուն կը հաւնի:

— Կարծեմ Լիզ անոր վրայ դէշ աչքով չնայիր, այս բանը զիս կը զարմացունէ, որովհետեւ Լիզին վեհ ք'ա թիւնն և Պասալսքիի թեթեւութիւնն իրարու հետ ախտի չհամաձայնէին:

— Ինչո՞ւ հարսանիք չէք ընէր. Լիզ լաւ օժիտ պիտի ունենայ, որովհետեւ Պասալսքի հարուստ և միանշանակաբար աղնուական ընտանիքէ է:

— Կը յուսամ՝ թէ զանոնք իրարու հետ պիտի

ամուսնացնեմք :

— Հիմա հասկայայ :

Ներքնասենեակին դրան զարնուելով, խօսակցու-
թիւնն ընդ միջեցին . սենեկապան կինն իմացուց՝
թէ պարոն կօրէֆ կերակրոյ արահին մէջ Նորին վսե-
մութեան կ'սպասէ :

— Ա՛հ, ճշմարիտ է, աղաղակեց Մօլթօֆ . բոլորո-
վին մաքէս ելած էր՝ թէ այսօր ծեր իմաստունն ի միա-
սին նախաճաշելու հրաւիրած էի, մեզ հետ նախաճա-
շելու կը բարեհաճի՞ր :

— Այո՛, եթէ ինձ սպասել կուզէք :

— Ինչո՞ւ պիտի չսպասենք :

— Լաւ, ուրեմն դացէք ասկէց, որպէս զի հա-
գուիմ :

Մօլթօֆ անգամ մ' ալ իւր կինը գրկելով ներքնա-
սենեակէն մեկնեցաւ . երբոր դուրս ելաւ, յանկարծ
Մարթային դիմաց վրայ երևցած արուեստուկեալ ու-
րախութիւնը տրտմութեան փոխուեցաւ և արտասուաց
կաթիլներ սկսան վաղել իւր այտերուն վրայ . դէմքը
թաշկինակով ծածկեց և դառնապէս յոգւոց հանելով,

— Աստուած իմ, ըսաւ, որչա՞փ թշուառ եմ :

Սենեկապան կինը՝ որ սովորած էր միշտ իւր տիկի-
նը սէգ, խրոխտ, ամբարտաւան, հեղինոզ և ծաղրող
տեսնել, բայց ոչ բնաւ յուզեալ, ափշեցաւ, երբ ներս
մտած ատեն՝ նայեցաւ որ Մարթա կուլար :

— Ո՛հ, ո՛հ, ըսաւ սենեկապան կինն ինքն իրեն,
տրդեօք ի՞նչ դէպք պատահած է :

Բայց Մարթա, միշտ մեծամիտ և հպարտ, նոյն իսկ
նեղութեան միջոցին ալ, շուտով աչքերը սրբեց և խո-
ժող դիմօք խեղճ ֆաթրինին վրայ նայելով,

— Կանչեցի՞ զձեզ, հարցուց աղջկան :

— Ո՛չ, տիկի՛ն, բայց կարծեցի՝ թէ . . . . .

— Այսուհետեւ տանս մէջ մի՛ կենաք :

Վճիռն անդառնալի էր : ֆաթրին, հակառակ իւր
արտասուաց, նոյն իսկ իրիկունը ստիպուեցաւ պալա-
տէն մեկնիլ . Մարթա իր տկարութեանց վկայ չէր ուզեր :

Թիմուրի հին պալատին մէկ ուրիշ մասին մէջ ալ՝
մի և նոյն ժամուն տարրեր տեսարան մը տեղի ունե-
ցած էր :

Պասալսքի կօրէֆ օրիորդին այցելու թեան դացած
էր լիզ վարդագոյն ծոցերով ստիպակ բեհեղեայ գլե-
տը հագած խիստ չքնաղ տեւք մ' ունէր . այս գգեա-
տը միայն առաւօտները կը հագնէր : Որովհետեւ լիզ
այնչափ գեղեցիկ և այնչափ հրապուրիչ կերևէր , ուստի
Պասալսքիին , որ պալատէն բացակա գտնուած միջոցին՝
երկան ատեն տարակուսած էր լիզն նկատեամբ , վա-
րանմունքները փարատեցան , Պասալսքիին լիզն համար
կրած գգացումն անբացատրելի էր Պաշտօնակալ խիստ
կտրի մոլեկան ցանկութեամբ հրապուրեալ չէր երիտա-
տարդ . աղջկան վրայ , այլ մի քանի շարժմէ՝ 'ի վեր ա-
նոր հետ ունեցած յարաբերութիւններն այնչափ հաճոյ
երևցած էին՝ որ այն յարաբերութիւնները հետզհետէ
անհրաժեշտ եղած էին . լիզ շնաշխարհիկ գեղեցկու-
թեամբ կ'ին մ' էր , և Պասալսքիին յոյժ հաճելի կ'երև-
էր : Սակայն այսու ամենայնիւ տակաւին իրարու սէր
չէին յայտնած . երիտասարդ մարդն ինք իրեն կը մտա-
ծէր՝ թէ լիզ կատարելապէս ինձ պիտի յորմարի . կօ-
րէֆ օրիորդին հետ վարելիք կեանքը լաւ գոյներու
ներքև կ'երևակայէր . բայց ստուգիւ , ցաւէն ալ պիտի
չմեռնէր՝ եթէ յաջորդ օրն իրենց միութեան խոչընդո-
տըն եղող դէպք մը պատահէր :

Կօրէֆ օրիորդը քսան և մէկ տարեկան և շատ խե-
լացի էր . խորհածը միշտ կը կատարէր . Դիտած էր՝ որ
Պասալսքի պահակապանին պաշտօնակալաց նման իրեն
յանչափ յարգանքներ չէր տար , ուստի աւելի Պասալս-
քիին ընկերութեան սխորժեցու :

Մարթային հաշիւներն անոնց օգնելով՝ անմիջապէս
իրարու հետ ներքին յարաբերութիւններ հաստատեցին :
Պասալսքի հտնճարեղ և կրթեալ էր , և լաւ կերպեր
ունէր . քաջ և յանգուգն էր . բայց չար չէր , անձա-
գովութիւն և թեթեւութիւնը մէկ կողմ առնելով՝ ե-
րևեւի պաշտօնակալ էր : Կրնար կոռն մը հաճելի ըլլալ :

և եղաւ ալ լիզին : Բեթրապուրկ կամ Մոսկուա , ուր
Պասալսքիներ շատ կը գտնուին , լիզ զաննիկայ ընտ-
րած պիտի չըլլար . բայց Սմրզանու զօրապետն իւր ըն-
կերներէն կ'որոշուէր , որոնց շատը բաղդին յաջողելով
պաշտօնակալ եղած էին :

Ահա եղելութիւնն այսպէս ըլլալով , ընթերցողը լի-
զին և Պասալսքիին հետեւեալ պաղ խօսակցութեան վը-
րայ պիտի չզարմանայ :

— Օրիորդ , ըսաւ պաշտօնակար մտած տտեն , ձե-
դի հետ մասնաւոր խօսակցութիւն մ'ընելու համար ե-
կայ :

— Մոիկ կ'ընեմ , պարոն Պասալսքի :

— Օրիորդ , զձեզ կը սիրեմ , և զձեզ կինս կանչե-
լուս համար շատ երջանիկ պիտի ըլլամ : Հաւանութիւն
կուտա՞ք այս ամուսնութեան :

— Այո՛ , եթէ հայրս հաճի :

— Անգամ մը ձեր հայրը տեսնելու երթամք :

— Երթամք :

Բազուկ բազկի տալով , պարոն Կօրէֆին տունը գա-
ցին , ուր խնայողն՝ թէ ծեր իմաստունը կառավարչին
տունը կը նախաճաչէ :

— Կառավարչին տունն երթամք :

— Երթամք :

Հանդարտաքայլ թալարի—թիմուրին մէջէն անցնե-
լով՝ գալեցին իմացուցին :

Մօլթօֆ և Կօրէֆ թուղթ կը խաղային , Մարթա
ալ անոնց քովն էր :

Պասալսքի Մարթային մօտենալով , իմացուց՝ թէ
լիզին հետ ամուսնանալու դիտաւորութեամբ եկած է :

— Լա՛ւ , պատասխանեց Մարթա . — Աղեքսանդր ,
ըսաւ իւր էրկան , հոս եկէ՛ք : Երթանք , փախուսաց լի-
զին ականջին , ձեր ամուսնութեան խօսակցիցն ես պի-
տի ըլլամ :

— Սպասեցէ՛ք , ըսաւ Մօլթօֆ , որ լնցնեմ այս . . .

— Չեմ սպասեր , աղաղակեց Մարթա , ոտքը գե-
տին զարնելով , շո՛ւտ , շո՛ւտ :

կառավարիչը թուղթերը սեղանին վրայ դրաւ :

— Դուք ալ ժէկօր Աղեքսանդրօվիչ, ըսաւ Մարթա երբ իմաստունն և սպարապետը Մարթային ցցուցած թիկնաթուներուն վրայ նստան ,

— Աղեքսանդրօվիչ, ըսաւ Մարթա Կօրէֆին, պատիւ ունիմ ձեզնէ խնդրելու որ ձեր աղջիկը պարոն Պասալքիին կնութեան տաք :

Իմաստունն աւիչութեամբ Մարթային վրայ նայելով,

— Տիկին, ըսաւ, չեմ գիտեր . . . . :

— Ահ, պայման չկայ, այո կամ ոչ. թէ՛ ձեր աղջիկն և թէ՛ էրիկս հաւանութիւն կուտան, միայն ձեր հաւանութիւնը պէտք է : Պարոն Պասալքի հարուստ և աղնուական ընտանիքէ է, երկուքն ալ զիրար կը սիրեն : Հիմա այս աւիւմբին մէջ զանոնք պիտի նշանեմք, եթէ հաճիք . յետոյ էրիկս Ռուսաստան կը գրէ կարևոր թուղթերն ստանալու համար . կ'ստանեմք որ խօսք մը ըսէք :

Կօրէֆ սպարապետին կողմը դառնալով,

— Ի՞նչ է ձեր կարծիքը, հարցուց, սպարապետ, զուարճալի կերպով. եթէ աղջիկս կը հաճի, ես ըսելիք չունիմ :

Մօլօթօֆ ժպտելով,

— Ըստ իս, պատասխանեց, ասոնց իրարու հետ աւանանութիւնը վայելուչ է :

Կօրէֆ գլուխը ծռելով,

— Լա՛ւ, ըսաւ, հաւանութիւն կուտում :

— Կեցցէ՛ Կօրէֆ, աղաղակեց Մօլօթօֆ. անմիջապէս Բեդրսպուրկ պիտի գրեմ, առ առաւելն երկու ամիսէն պատասխան կ'ընդունիմ. նշանենք այսօր այս տղայքները, և երկու ամիսէն վերջը՝ այս երկրին մէջ առաջին քրիստոնէական հարսանիքը կատարեմք :

Յետոյ Պասալքիին կողմը դառնալով,

— Ի՛յս օրէն սկսեալ ըսաւ, օգնական-ղորապետս էք, այս պալատը պիտի բնակիք՝ որպէս զի աւելի դիւրութեամբ կարենաք ձեր առնակոյսին վայելուչ յարգանքներ տալ :

Լիզ ինք զինք իւր հօր բաղկաց մէջ նետած էր :
Պատալքի Մարթային հետ կը խօսէր , երբ Քլօց սեն-
եակը մըտնելով ,

— Սպարապետս , ըսաւ , թաշքանտէն սուրհանդակ
մ'եկած է :

— Թող հոս գայ , աղաղակեց ուժգին կառավարի-
չը , ահ , թերեւս մեր Ռըլիէֆ բարեկամին վրայ լուրեր
տղիտի ստանամը :

Փոխ — պաշտօնակալ մը մտնելով՝ Մօլթօֆին կնքեալ
ծրար մը երկնցուց :

Մարթա գունատեցաւ :

Մօլթօֆ շտապաւ կնիքները հանելով՝ ֆօֆման
սպարապետին նամակները բացաւ . հաղիւ թէ առաջին
տուր կարդաց , և ահա ուրախութեան աղաղակ մը հա-
նելով ,

— Յաղթութիւն , պարոնայք , ըսաւ . Մեր քաջ
գունդերը բոլորովին ցիրուցան ըրեր են Պուխարայի է-
միրին մեր գէմ հանած զօրքերը :

— Կեցցէ՛ կայսր , աղաղակեցին հոն ներկայ գլու-
նուողները :

— Սակայն աւաղակները , չարունակեց Մօլթօֆ ,
որ նամակները կը կարգար , գրեթէ 60,000 են եղեր ,
և Սմրլանտ Ամու — Տէրիայէն բաժնող սնապատին մէջ
գացեր են , բայց մեր գունդերը չեն կրցեր անոնց ետեւէն
պնդել : Քաղաքը պաշտպանութեան վիճակին մէջ գնե-
լու և շրջակայները լրտեսներ շրկելու հրամանը կ'ըն-
դունիմք . . . . . Պուխարացիք 30,000 'ի մօտ
մարդ կորսնցուցեր են պատերազմին մէջ :

Յանկարծ Մօլթօֆ լսեց , կերպարանքը սեղաւ , և
խիստ յուզեալ ձայնով մը ,

— Ամեն մետաղ , չարունակեց , իւր հակառակ կող-
մէն աւելի . պարոնայք , ուրախանալու շատ կանուխ ա-
ճապարեցինք . յաղթութիւնը մեզի սուղ կը նստի . Մեր
լաւադոյն ընկերներէն և մեր ռուսական բանակին ամե-
նէն քաջ պաշտօնակալներէն մին , Ռըլիէֆ գնդապետը
կորսնցուցեր եմք :

Մուր աղաղակ մը կառավարիչն ընդմիջեց . Մարթա կանգնած էր , ուղիւղ և անշարժ և խոժուռ դիմադր
Մօլօթօֆին դառնալով ,

— Ի՞նչ ըսիք , հարցուց իւր էրկանը , չնչապառ ձայնով մը :

Մօ օթօֆ ալ սաստիկ յուզեալ ըլլալով , իւր կնոջ դիմաց այլայլութիւնը չկրցաւ նշմարել . Միայն լիզ , որ Մարթային քովն էր , ուժգին կոմսուհւոյն ձեռքէն բռնեց , բայց ի վուր , նա ոչ բան մը կը տեսնէր և ոչ ալ կը լսէր .

— Ի՞նչ ըսիք , հարցուց Մարթա կրկին , ահեղ ձայնով մը :

— Ուլիէֆ պատուոյ դաշտին վրայ 150 քաջերով ինկեր է , որք տնձերնին ռուսական բանակին փրկութեան համար ղոհեր են : Պարոնայք , այս երեկոյ Ռելիէֆին հողւոյն համար աղօթենք Աստուծոյ :

Մարթա ուշադրութեամբ մտիկ ըրած էր , ձեռքերը տարածեց , կոկորդէն հեղձամղձուկ աղաղակ մը ելաւ , և նուազած գորգին վրայ ինկաւ :

Ամեն մարդ կոմսուհւոյն շուշը բողբոլեցան , միայն Մօլօթօֆ վայրկեան մը դանդաղեցաւ , սրտլհեաւ երկրորդ անգամ զարհուրելի կասկած մը իւր սիրտը ճմլեց . Ձեռքը ճակտին վրայ տարաւ , և իւր կնոջ քով երթալով՝ զանիկա աթուռի մը վրայ նստեցուց . քիչ մը ժամանակ նորա գունատեալ կերպարանքը դիտելով , յետոյ ոկսուռ դառն արցունքներ թափել :

Կօրէֆ , լիզ և Պասալսքի ալ տխրութեան մէջ էին .

— Տխուր գուշակութիւն մեր ամուսնութեան համար , ըսաւ լիզ Պասալսքիին , խեղճ Սարգիս , դու որ լաւ և քաջ էիր , ի՞նչ եղար :

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ

ԳԻՇԵՐՕԹԵԱՅ ՎԱՐԺԱՐԱՆ]

ՍՐԲՈՅ ՂԵՒՈՆԴԵԱՆՑ

Ի ՎԱՆՍ Զ. Ս. ԱՍՏՈՒԱԾԱԾՆԻ ՅԱՐՄԱՇ

Այս վարժարանն իր նոր Շրջանը սկսաւ 1873 փետրվար 13 ին ։

Աշակերտք սոյն գիշերօթեայ վարժարանիս կը բաղկանան երկու խումբէ ։ Ոմանք Նիկիմիդիոյ առաջնորդական թեմէն և ուրիշ զանազան գաւառներէն ըստ որոշման Ազգ. կեդրոնական վարչութեան ժողոված աշակերտներ են՝ որ **ԺԱՌԱՆԳԱԻՈՐ** անունով կը ճանչցուին և Ս. վանացս յատուկ ծախիւքը կը խնամուին ու կը դաստիարակուին ։ Ոմանք ալ զանազան երկիրներէ և մեծ մասամբ կոստանդնուպոլսոյ աղնուական ընտանեաց կողմանէ շրկուած աշակերտներ են՝ որ **ԹՈՇԱԿԱՆՈՐ** անունով կը ճանչցուին և որոց խրաքանչիւրն իւրեանց ծնողքներուն կամ բարերարներուն ծախիւքը կը հոգացուին ։

Սոյն վարժարանին մէջ ուսանելիքն են .

1. Ուսումն հաւատոյ ըստ վարդապետութեան Հայաստանեաց կաթողիկէ եկեղեցւոյ ։
2. Ուսումն Հայկական լեզուի կատարեալ և ոչ վերջի վերջոյ , մինչև բանասիրութեան տեսակները ։
3. Գաղղիերէն .
4. Տաճկերէն .
5. Պատմութիւն սրբազան , ազգային և ընդհանուր .
6. Պոմկն . հմտութիւն եւրոպայի քաղաքականութեան .
7. Քաղաքական տնտեսութիւն .
8. Երկրագործութիւն .
9. Աշխարհագրութիւն .
10. Թուադասանութիւն .

11. Գրահաշիւ .
12. Երկրաչափութիւն .
13. Տոմարակալութիւն .
14. Գծագրութիւն .
15. Նկարչութիւն .
16. Բնագիտութիւն .
17. Փիլիսոփայութեան Հոգեբանութիւն .
- ” Տրամաբանութիւն .
- ” Բարոյագիտութիւն .
- ” Աստուածաբանութիւն .
- ” Պատմութիւն .
18. Եկեղեցական երաժշտութիւն :

Նշանակեալ ուսմանց աւանդման եղանակը յատուկ ծրագրի (բրօկրամ) վերածեալ ենք՝ որ երկու տարւոյ ժամանակի միջոց՝ մինչև չորրորդ կարգի աշակերտաց վրայ ամեն ճշգրտութեամբ յաջողած է դործագրուիլ՝ վարժարանին տնօրէնութեան կանոնապահութեամբ ու դասատուաց փութաջան աշխատասիրութեամբ :

Աշակերտաց տարեկան 26 ոսկի թողակներուն վրայ յաւելուած ըրինք՝ 32 ոսկու վերածելով, սկսեալ ներկայ դպրոցական տարւոյս սկիզբէն՝ Այս յաւելման պատճառը՝ քաւ լիցի, որ շահագիտութիւնն ըլլայ, այլ աշխատեց սօսիպուեցանք . զի փորձը ցցուց՝ թէ վարժարանի կանոնաւորութեան համար արդէն որոշուած գումարը բաւական չէր : Մանաւանդ որ հետզհետէ աշակերտաց յառաջագիմութեան հետ հարկաւոր և անհրաժեշտ ծախքեր աւելցան և աւելնալու վրայ են : Վանքին քաղաքէ հեռաւորութեան պատճառաւ ալ՝ յատուկ բժիշկ դիշեր ցորեկ վարժարանին մէջ պահելու և կանոնաւոր դեղարան մ' ունենալուն ծախքն ուրիշ վարժարաններու վրայ աւելի բան մ' էր : Բայց մենք այս պէտքն ալ կարգի դրած ենք յապահովութիւն առողջութեան վարժարանի աշակերտաց . զի յատուկ Բժիշկ մը հանդերձ կանոնաւոր Դեղարանով ունինք այսօր վարժարանին մէջ :

Այս փութութեանց՝ որ եղած են, ինչպէս թու

չակի՝ նոյնպէս ալ վարժարանի ծախուց վրայ, կը կար-
ծեմք՝ թէ՛ գոհ պիտի ըլլան աշակերտաց ծնողք, որոց
կը յուսամք՝ թէ՛ մինչև հիմայ փորձ իսկ չուցած եմք՝
թէ՛ ո՛րչափ անձնանուիրութեամբ աշխատուած է իրենց
զաւակներուն դաստիարակութեան վրայ, և թէ՛ ո՛ր-
չափ խնամով հոգայտած են նաև նիւթական պիտոյից
կողմանէ :

Արժան կը համարեմք նշանակել աստ Թոշակաւոր աս-
շակերտաց ընդունելութեան պայմաններն ալ, յուսալով
որ վարժարանին վրայով տեղեկութիւն տունել փափա-
քողաց ծառայութիւն մը ըրած կըլլանք : Իբրեւ

Ա. Ասոնց թիւն և հասակը անորոշ է, իւրաքանչիւ-
րին ծնողք պիտի վճարեն երեսուն երկու օսմանեան լի-
ւայ ոսկի, կէսը դպրոց մտած օրերնին, կէսն ալ վե-
ցերորդ ամսոյ վերջին օրը, և այնպէս հետզհետէ որ-
չափ ատեն որ ուղեն իրենց զաւակները թողուլ վարժա-
րանի մէջ :

Բ. Աշակերտաց կերակուրը, տնկողինը, լուացքը,
կարկառը, ուսումնական գործեաց, գրոց և թղթոց
ծախքերը դպրոցը կհոգայ. իսկ բոլոր հանդերձները և
թէ՛ արձակուրդի թէ՛ ուրիշ դէպքով երթևեկութեան
և թէ՛ նամակներ և ուրիշ կտրասխներ փոխադրելոյ
ծախքերը ծնողք պիտի վճարեն :

Գ. Աշակերտ մը որ տարածական կամ անբուժելի
ախտ ունի՝ չընդունուիր, նոյնպէս դպրոցէն կը ճամբուի
վերակացուաց կողմէն անյարմար դատուած աշակերտ մը :

Դ. Թոշակաւորք ընդհանուր տարին անդամ մը կըր-
նան արձակուիլ, յուլիս 10-15 էն մինչև օգոստոս 10-15 :

Աշակերտաց տարեկան արձակուրդն ըստ կանոնի
սկսաւ Յուլիս ամսոյս 14—15 օրերը, և պիտի տնէ ամ-
բոյժ ամիս մը. ուստի կը ծանուցուի աշակերտաց ծը-
նողաց և խնամակալուաց որ իրենց զաւակներն ու սա-
ները մինչև առաջիկոյ Օգոստոս ամսոյ 14—15 օրերը
անպատճառ վերադարձնեն, որ ատեն պիտի սկսին դա-
սերու շարունակութեանց :

ՁԵՌՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Ամսոյս 20ին, 'ի տօնի Այլակերպութեան Գեր. Սըրբազան Վանահայրը Գրիգոր Իւթիւճեան և Նշան Շիշմանեան սարկաւազները՝ Գէորգ և Ղևոնդ անուանալի ուղիւթեամբ վարդապետ ձեռնադրեց: Երկու Արժ. Հայրերն ալ բնիկ Պօլսեցի են. առաջինը դրեթէ երեք տալիէ 'ի վեր Ս. Վանքիս մէջ կը դառնուէր և Սարկաւազութեան պաշտօն կը վարէր. իսկ միւսն աշխարհային կեանքէ բոլորովին հրաժարած, նոյն իսկ Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր. յանձնարարութեամբը, երկու ամսէ հետէ Ս. Վանքս եկած էր՝ կրօնաւոր ըլլալու բաղձանօք. Վանական Ընդհ. Ժողովը իրենց դէպ 'ի կրօնաւորութիւն ցուցած ջերմ և անկեղծ յօժարութիւնը և սուրբ գրոց և արտաքին ուսմանց մէջ ունեցած ըստ կարի հմտութիւնը տեսնելով և ընդունելով նոցա բերանացի և գրաւոր ուխտն՝ միշտ հաւատարիմ և անձնանուէր ըլլալու Հայաստանեայց առաքելական եկեղեցւոյ, ընդհանուր ազգին և 'ի մասնաւորի Ս. Վանացոյ, արժան դատեց զանոնք իւր միաբանութեան մէջ ընդունել և կրօնաւոր ձեռնադրել տալ:

Միաբանութիւնս շնորհակալութիւն կը մատուցանէ իւր Գեր. Ս. Վանահօր որ այսպէս միայն արժանաւոր անձանց վրայ ձեռք դնելով՝ Ս. Ուխտիս պիտանի անդամներ կը շնորհէ, որոնք՝ Ազգին և եկեղեցւոյ օգտակար պաշտօնեաներ ըլլալու յոյս կուտան. և կարողութիւն ու զօրութիւն կը մաղթէ իւր նորընծայ միաբանակից եղբարց՝ որ սիրով և հեղութեամբ աւանդելով իրենց սկսած այս նոր կեանքը՝ ճշմարիտ հետեւող ըլլան երկնաւոր վարդապետին:

Պ Ա Տ Կ Ե Ր

ՀԱՆԴԻՍԻ ՀԱՐՅԱՔՆՆՈՒԹԵԱՆ

ԵՐ

ՊԱՐԳԵԻԱԲԱՇԽՈՒԹԵԱՆ

ԽԻՄԻՐԻՔ ՏԱՐԻՈՅ

ՎԵՇԵՐՈԹԵԱՅ

Վ Ա Ր Ժ Ա Ր Ա Ն Ի

Ս Ր Բ Ո Ց

ՊԵՒՈՂՆԻՄԱՆՆԵՅ

Ի Վ Ա Ն Ս

ՉԱՐԻԱՓԱՆ Ս ԱՍՏՈՒԱԾԱԾՆԻ

ԲԱՐԻ ՎԱՐԲ

1. Առաքել Ա. Շարապխանեան	Ա. Պարզե
2. Սիմոն Յովակիմեան	Բ. Պարզե
3. Գարեգին Տ. Վրթանէսեան	Դ. Պարզե
4. Անանիա Էլմասեան	Դ. Պարզե
5. Յակոբոս Աւագեան	Ե. Պարզե
6. Դանիէլ Երամեան	Զ. Պարզե (1)

Ե. ԿԱՐԴ.

ՓԻԼԻՍՈՒՎԱՅՈՒԹԻՒՆ

ՀՈԴԵՐԱՆՈՒԹԻՒՆ

1. Առաքել Ա. Շարապխանեան	Ա. Պարզե
2. Միհրան Պ. Չալքեան	
3. Դէորդ Պօղոսեան	

1 Բարե վարուց համար վեց պարզե միայն որոշուած ըլլալով՝ պարզե ընդունողաց անունները նշանակել արժան դատուեցաւ :

Դ. ԿԱՐԳ

ՀԱՅԵՐԷՆ

ՆԱԽԱԿՐԹ. ՀԱՐՏԱՍԱՆՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ՏԱԳԱԶԱՓՈՒԹԻՒՆ

1. Յակոբոս Սրապեան	Ա. Պարգև.
2. Սիմոն Յովակիմեան	Բ. Պարգև.
3. Յարութիւն Մելքոնեան	Գ. Պարգև.
4. Անանիա Էլմասեան	
5. Մարտիրոս Թորոսեան	
6. Յակոբոս Զաքարեան	
7. Խաչատուր Նիկողոսեան	
8. Զարեհ Մովսէսեան	
9. Գարեգին Տ. վրթանէսեան	
10. Մինաս Ստամպոլցեան	
11. Պետրոս Մխիկեան	
12. Յակոբոս Աճէմեան	

ԿՐԾՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ (1)

1. Մարտիրոս Թորոսեան	Ա. Պարգև.
2. Սիմոն Յովակիմեան	Բ. Պարգև.
3. Յակոբոս Սրապեան	Գ. Պարգև.
4. Յակոբոս Զաքարեան	Դ. Պարգև.
5. Խաչատուր Նիկողոսեան	Ե. Պարգև.
6. Զարեհ Մովսէսեան	Զ. Պարգև.
7. Յարութիւն Մելքոնեան	Է. Պարգև.
8. Միհրան Պ. Զալքեան	
9. Անանիա Էլմասեան	
10. Պետրոս Մխիկեան	
11. Մինաս Ստամպոլցեան	
12. Յակոբոս Աճէմեան	
13. Գարեգին Տ. վրթանէսեան	

(1) Բաղդատու թեմայի պլ. և պլ. եկեղեցեաց

ԹՈՒԱՐԱՆՈՒԹԻՒՆ (1)

1. Մարտիրոս Թորոսեան	Ա. Պարզե
2. Ջարեհ Մավեան	Բ. Պարզե
3. Միհրան Պ. Չալքեան	
4. Յակոբոս Սրապեան	
5. Յակոբոս Չաքարեան	
6. Յարութիւն Մելքոնեան	
7. Խաչատուր Նիկողոսեան	
8. Անանիա Էլմասեան	
9. Սիմոն Յովակիմեան	
10. Դարեգին Տ. Վրթանէսեան	
11. Մինաս Ստամպոլցեան	
12. Յակոբոս Աճէմեան	
13. Պետրոս Մխիկեան	

ԱՇԽԱՏԱԳՐՈՒԹԻՒՆ (2)

1. Յակոբոս Սրապեան	Ա. Պարզե
2. Մարտիրոս Թորոսեան	Բ. Պարզե
3. Յակոբոս Չաքարեան	
4. Ջարեհ Մավեան	
5. Միհրան Պ. Չալքեան	
6. Սիմոն Յովակիմեան	
7. Խաչատուր Նիկողոսեան	
8. Յարութիւն Մելքոնեան	
9. Անանիա Էլմասեան	
10. Մինաս Ստամպոլցեան	
11. Պետրոս Մխիկեան	
12. Դարեգին Տ. Վրթանէսեան	
13. Յակոբոս Աճէմեան	

(1) Մինչեւ Գրութիւն

(2) Գաղաքական Ասիա, Եւրոպա, Աֆրիկե

ԸՆԴՀ. ԱԶԳ. ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

1. Սիմոն Յովակիմեան	Ա. Պարգև
2. Յակոբոս Սրապեան	Բ. Պարգև
3. Մարտիրոս Թորոսեան	
4. Յակոբ Զաքարեան	
5. Զարեհ Մալեան	
6. Յարութիւն Մելքոնեան	
7. Խաչատուր Նիկողոսեան	
8. Անանիա Էլմասեան	
9. Մինաս Ստամբուլցեան	
10. Պետրոս Մխիկեան	
11. Յակոբոս Աճէմեան	
12. Դարեգին Տ. Վրթանէսեան	

ՊԱՂԱՌՆԵՆ

ԳԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ Ա. ՏԱՐԻ

1. Յակոբոս Սրապեան	Ա. Պարգև
2. Առաքել Ա. Շարապլեանեան	Բ. Պարգև
3. Յակոբոս Զաքարեան	
4. Միհրան Պ. Չալըքեան	
5. Մարտիրոս Թորոսեան	
6. Խաչատուր Նիկողոսեան	
7. Անանիա Էլմասեան	
8. Յարութիւն Մելքոնեան	
9. Սիմոն Յովակիմեան	
10. Պետրոս Մխիկեան	
11. Մինաս Ստամբուլցեան	
12. Յակոբոս Աճէմեան	
13. Դարեգին Տ. Վրթանէսեան	

ՏԱՃԿԵՐԷՆ

ԸՆԹԵՐՅԱՆՈՒԹԻՒՆ ԳԻՐ ԵՒ ՈՒՂՁԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

1. Առաքել Ա. Շարապխանեան	Ա. Պարզե
2. Մարտիրոս Թորոսեան	Բ. Պարզե
3. Դէորդ Պօղոսեան	
4. Միհրան Պ. Զալլքեան	
5. Յակոբոս Զաքարեան	
6. Յակոբոս Մրապեան	
7. Անանիա Էլմասեան	
8. Խաչատուր Նիկողոսեան	
9. Զարեհ Մալեան	
10. Սիմոն Յովակիմեան	
11. Դարեգին Տ. Վրթանէսեան	
12. Մինաս Ստամպոլյեան	
13. Յակոբոս Աճէմեան	
14. Պետրոս Մխիկեան	
15. Յարութիւն Մելքոնեան	

Գ. ԿԱՐԳ

ՀԱՅԵՐԷՆ

ՊԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ ՄԱՍՆ Ա. Բ. Դ.

1. Նշան Թաթուլեան	Ա. Պարզե
2. Յակոբ Առաքեան	Բ. պարզե
3. Անդրանիկ Յակոբոսեան	Դ. Պարզե
4. Սարգիս Մ. Երամեան	
5. Սարգիս Սըղբեան	
6. Կարապետ Սողոմեան	
7. Դանիէլ Մ. Երամեան	
8. Թադւոր Աճէմեան	
9. Անդրանիկ Մեհնանեան	

10. Աստուածատուր Տ. Մեսրոպեան
11. Միհրդատ Մարտիրոսեան
12. Սեդրակ Շահէնեան
13. Կարապետ Պիպիեան
14. Խորայէլ Մուրատեան
15. Նիկողոս Միքայէլեան
16. Թադէոս Գասպարեան

ԹՈՒՍԱՔԱՆՈՒԹԻՒՆ (1)

1. Անդրանիկ Յակոբոսեան	Ա. Պարզե
2. Յակոբ Աւագեան	Բ. Պարզե
3. Դանիէլ Մ. Երամեան	Դ. Պարզե
4. Խորայէլ Մուրատեան	
5. Կարապետ Սողոմոնեան	
6. Սեդրակ Շահէնեան	
7. Աստուածատուր Տ. Մեսրոպեան	
8. Թադէոս Գասպարեան	
9. Սարգիս Մ. Երամեան	
10. Թադւոր Աճէմեան	
11. Անդրանիկ Մէրճանեան	
12. Նշան Թաթուլեան	
13. Կարապետ Պիպիեան	
14. Միհրդատ Մարտիրոսեան	
15. Նիկողոս Միքայէլեան	

ԱՇԽԱՐՀԱԳԻՈՒԹԻՒՆ

ԱՍՏՈՒՍՏՈՍ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

1. Անդրանիկ Յակոբոսեան	Ա. Պարզե
2. Աստուածատուր Տ. Մեսրոպեան	Բ. Պարզե
3. Յակոբ Աւագեան	

4. Թագւոր Աճէմեան
5. Խորայէլ Մուրատեան
6. Սարգիս Մ. Երամեան
7. Կարապետ Սողոմեան
8. Թադէոս Գասպարեան
9. Դանիէլ Երամեան
10. Նշան Թաթուլեան
11. Կարապետ Պիպիեան
12. Սեդրակ Շահէնեան
13. Նիկողոս Միքայէլեան
14. Անդրանիկ Մերճանեան
15. Միհրդատ Մարտիրոսեան

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

ԱՅԳԱՅԻՆ

1. Անդրանիկ Յակոբոսեան	Ա. Պարզե
2. Թագւոր Աճէմեան	Բ. Պարզե
3. Կարապետ Սողոմեան	
4. Նշան Թաթուլեան	
5. Խորայէլ Մուրատեան	
6. Սարգիս Մ. Երամեան	
7. Սեդրակ Շահէնեան	
8. Յակոբ Աւագեան	
9. Աստուածատուր Տ. Մեսրոպեան	
10. Դանիէլ Մ. Երամեան	
11. Կարապետ Պիպիեան	
12. Թադէոս Գասպարեան	
13. Նիկողոս Միքայէլեան	
14. Անդրանիկ Մերճանեան	
15. Միհրդատ Մարտիրոսեան	

ԳԱՂՂԻՆԵՐԷՆ

ԲԵՐԱՆԱՆՈՒԹԻՒՆ ՀԱՄԱՌՈՑ

1. Յակոբ Աւագեան	Ա. Պարգև
2. Նշան Թաթուլեան	Բ. Պարգև
3. Խորայէլ Մուրատեան	
4. Կարապետ Պիպիեան	
5. Անդրանիկ Յակոբոսեան	
6. Կարապետ Սողոմեան	
7. Սարգիս Սըգընեան	
8. Սարգիս Մ. Երամեան	
9. Դանիէլ Մ. Երամեան	
10. Թադւոր Աճէմեան	
11. Աստուածատուր Տ. Մեսրոպեան	
12. Թադէոս Գասպարեան	
13. Միհրդատ Մարտիրոսեան	
14. Անդրանիկ Մերճանեան	
15. Նիկողոս Միքայէլեան	
16. Սեդրակ Շահէնեան	

ՏԱՃԻՆԵՐԷՆ

ԸՆԹԵՐՅԱՆՈՒԹԻՒՆ ԳԻՐ ԵՆ ՈՒՂՂԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

1. Յակոբ Աւագեան	Ա. Պարգև
2. Խորայէլ Մուրատեան	Բ. Պարգև
3. Անդրանիկ Յակոբոսեան	
4. Կարապետ Սողոմեան	
5. Կարապետ Պիպիեան	
6. Դանիէլ Մ. Երամեան	
7. Թադէոս Գասպարեան	
8. Թադւոր Աճէմեան	
9. Անդրանիկ Մերճանեան	
10. Սարգիս Մ. Երամեան	

11. Նշան թաթուղեան
12. Աստուածատուր Տ. Մեարսիպեան
13. Նիկողոս Միքայէլեան
14. Միհրդատ Մարտիրոսեան
15. Սեդրակ Շահէնեան .

Բ. ԿԱՐԳ.

ՀԱՅԵՐԷՆ

ՔԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ ՄԱՍՆ Բ.

1. Կրօնիդէս Չամուրճեան	Ա. Պարզեւ
2. Աստուածատուր Կիւրճեան	Բ. Պարզեւ
3. Օննիկ Չրաճեան	Գ. Պարզեւ
4. Սարգիս Տիրատուրեան	
5. Թարուծիւն Գասպարեան	

ՔՐԻՍՏՈՆԷԱԿԱՆ ԵՒ Ս. ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

1. Թարուծիւն Գասպարեան	Ա. Պարզեւ
2. Սարգիս Տիրատուրեան	Բ. Պարզեւ
3. Կրօնիդէս Չամուրճեան	
4. Աստուածատուր Կիւրճեան	
5. Օննիկ Չրաճեան	

ԹՈՒԱՔԱՆՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԱՇԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

1. Թարուծիւն Գասպարեան	Ա. Պարզեւ
2. Օննիկ Չրաճեան	Բ. Պարզեւ
3. Կրօնիդէս Չամուրճեան	
4. Սարգիս Տիրատուրեան	
5. Աստուածատուր Կիւրճեան	

ԳԱՂԱՅԻՐԻՆ

ԲԱՅ ԵՒ ԲՆԹԵՐՑԱՆՈՒԹԻՒՆ

1. Կրօնիդէս Չամուրճեան	{ Ա. Պարգև
2. Օննիկ Չրաճեան	Բ. Պարգև.
3. Աստուածատուր Կիւրճեան	
4. Սարգիս Տիրատուրեան	
5. Յարութիւն Գասպարեան	

Ա. ԿԱՐԳ

ՀԱՅԵՐԻՆ

ԴԵՐԱՅԱՆՈՒԹԻՒՆ ՄԱՍՆ ԱԲԱՋԻՆ

1. Կարապետ Օրթագափուլեան	Ա. Պարգև
2. Գրիգոր Աղլաղանեան	Բ. Պարգև.
3. Գէորգ փանոսեան	
4. Պօղոս Գափամաճեան	
5. Անտօն Չըրաճեան	
6. Նիկողոս Շէրպէթճեան	
7. Գրիգոր Քիւրքճիպաչեան	
8. Լեւոն Շամոտանճեան	
9. Խաչատուր Արսլանեան	
10. Համբարձում Աւագեան	
11. Գրիգոր Շէրպէթճեան	
12. Համբարձում Շահյամեան	
13. Յովհաննէս Քիւրքճեան	
14. Համբարձում Զարգարեան	
15. Օննիկ Կիւրճեան	
16. Սարգիս Աւագեան	{ Բնթերցանութիւն
17. Արամ Խառնֆեան	

ԳՐԻԾՈՆԵԱՆԱՆ

1. Գէորգ փանոսեան	Ա. Պարզե
2. Գրիգոր Բիւրքճիպաչեան	Բ. Պարզե
3. Լևոն Շամտանճեան	
4. Նիկողոս Շէրպէթճեան	
5. Գրիգոր Շէրպէթճեան	
6. Յովհաննէս Բիւրքճեան	
7. Գրիգոր Աղլաղանեան	
8. Խաչատուր Արսլանեան	
9. Համբարձում Աւագեան	
10. Համբարձում Շահլամեան	
11. Անտօն Զրրանճեան	

ԳՐԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

1. Կարապետ Օրթագափուլեան	Ա. Պարզե
2. Նիկողոս Շէրպէթճեան	Բ. Պարզե
3. Անտօն Զրրանճեան	
4. Գրիգոր Բիւրքճիպաչեան	
5. Լևոն Շամտանճեան	
6. Գրիգոր Աղլաղանեան	
7. Յովհաննէս Բիւրքճեան	
8. Համբարձում Աւագեան	
9. Գրիգոր Շէրպէթճեան	
10. Համբարձում Շահլամեան	
11. Պօղոս Դափամանճեան	
12. Խաչատուր Արսլանեան	
13. Գէորգ փանոսեան	

ԱՆԻՍՏԻՏՈՒԹԻՒՆ

1. Գրիգոր Աղլաղանեան	Ա. Պարզե
2. Կարապետ Օրթագափուլեան	
3. Գրիգոր Բիւրքճիպաչեան	
4. Լևոն Շամտանճեան	

5. Խաչատուր Արսլանեան
6. Նիկողոս Շէրպէթեան
7. Գրիգոր Շէրպէթեան
8. Համբարձում Աւագեան
9. Յովհաննէս Քիւրքեան]
10. Պօղոս Դափամաճեան
11. Համբարձում Շահլամեան

ԲՆԳԶ. ՊԱՏՄՈՌՔԻՐՆ ԶԱՄԱՌՕՏ

1. Գէորգ փանոսեան	Ա. Պարզե
2. Լևոն Շամոանճեան	
3. Գրիգոր Աղլաղանեան	
4. Նիկողոս Շէրպէթեան	
5. Գրիգոր Քիւրքճկաչեան	
6. Գրիգոր Շէրպէթեան	
7. Խաչատուր Արսլանեան	
8. Համբարձում Աւագեան	
9. Յովհաննէս Քիւրքեան	
10. Համբարձում Շահլամեան	

ԳՆԱԳՐՈՐՔԻՐՆ

1. Սիմոն Յովակիմեան	
2. Մինաս Ստամպօլցեան	Ա. Պարզե
4. Թադէոս Գասպարեան	Բ. Պարզե
5. Պետրոս Մխիկեան	
6. Անանիա Լւմասեան	
7. Թադւոր Աճէմեան	
8. Նշան Թաթուլեան	
9. Յակոբոս Աճէմեան	
10. Գարեգին Տ. Վրթանէսեան]	
11. Յակոբոս Զաքարեան .	

Եւ այլն . եւ այլն . եւ այլն :

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY
CHICAGO, ILL.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY
CHICAGO, ILL.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY
CHICAGO, ILL.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY
CHICAGO, ILL.

ՅՈՑՍ Ը կերեւի ամիսն անգամ մը 64 երեսէ լաղկացեալ
տեսարով մը : Գինն է ամեն տեղւոյ համար մէկ տարին երեք
արծաթ մէճիտիէ , վեց ամսուան համար՝ երկու արծաթ մէճի-
տիէ առանց ծախուց ճանապարհի :

ՅՈՒՍՈՅ հետ յարաբերութիւն ընելու համար պէտք է
թղթակցիլ յանուն խմբագրութեան :

ՍՏՈՐԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՏԵՂԵՐ

Կ. ՊՕԼԻՍ . Գրաժաճառ եղբարք Գաժաֆեան . Չաքմաք-
ճըլար Եօգուշու
ԲԵՐԱ . Ծխավաճառ Ստեփան աղա Վիւլէրեան , Տօղրու Եօլ
սրարազան , թիւ 173
ՆԻԿՈՄԻԴԻԱ . Մ. Յովհաննէս աղա Եաղըճեան
ՊԱՐՏԻՋԱԿ . Մ. Յարութիւն աղա Մ. Կարապետեան
ԱՏԱԲԱԶԱՐ . Պ. Արմենակ Յ. Երամեան
ԱՆԴՐԻԱՆՈՒՊՕԼԻՍ . Թորդոմեան ընկերութիւն
ԿԱՐՍ . Մկրտիչ Էֆէնտի Էհրամճեան

